

Területi Statisztika

Közzététel: 2021. augusztus 2.

A tanulmány címe:

A trianoni békeszerződés és a gazdasági konszolidáció hatása a magyar bankhálózatra

Szerző:

Gál Zoltán

<https://doi.org/10.15196/TS610401>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Területi Statisztika c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány, vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

- 1) A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szjt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
- 2) A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
- 3) A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
  - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
  - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
  - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
- 4) A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szjt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
- 5) A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
- 6) A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„*Forrás: Területi Statisztika c. folyóirat 61. évfolyam 4. számában megjelent, Gál Zoltán által írt, **A trianoni békeszerződés és a gazdasági konszolidáció hatása a magyar bankhálózatra** c. tanulmány*”

- 7) A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

A trianoni békeszerződés és a gazdasági konszolidáció hatása a magyar bankhálózatra *

The impact of the Trianon Peace Treaty and economic consolidation on the Hungarian banking network

Gál, Zoltán

PTE Közgazdaságtudományi Kar;
ELKH Közgazdaság- és Regionális
Tudományi Kutatóközpont
Regionális Kutatások Intézete
E-mail: galz@tkk.pte.hu

A tanulmány az első világháborút Magyarország számára lezáró trianoni békeszerződésnek a magyar bankrendszerre gyakorolt hatásait vizsgálja. Elemzi a határváltozásoknak a bankhálózatra és a két világháború közötti magyarországi városfejlődésre kifejtett folyamatait. A határokon átnyúló változások jelentős eszköz- és tőkevesztéseket okoztak a bankrendszer szereplői számára. Az új határral elválasztott fiókok és a bankközpontok közötti kapcsolatok megszakadása hosszú évekre az eszközök befagyasztását és a nem teljesítő hitelek felhalmozódását vonta maga után. A szerző röviden áttekinti az új határokon kívül rekedt, elszakított bankhálózat konszolidációjának nehézségeit és a határon túli magyar érdekeltségű pénzügyintézetek térvésztesének tendenciáit. A tanulmány felvázolja azokat a tényezőket is, amelyek meghatározták a magyarországi regionális bankközpontok két világháború közötti területi átalakulását. A szerző megállapítja, hogy Budapest mint pénzügyi központ szerepének jelentős mértékű megerősödése, illetve a vidéki bankközpontok hanyatlása nemcsak a békeszerződéssel, hanem sokkal inkább a piaci koncentráció korábban kezdődött, térgazdaságtani szempontból is elemezhető tendenciáival magyarázható.

Kulcsszavak:
pénzügyintézetek,
bankhálózat,
trianoni békeszerződés,
Budapest,
vagyonvesztés,
városhálózat,
bankpiaci koncentráció,
városhierarchia

* „A térbeli elemzések aktuális kérdései, különös tekintettel a Trianoni békediktátum következményeire” című, 2020. évi Thirring Gusztáv-pályázaton 1. díjban részesült mű.

The paper examines the impact of the Trianon Peace Treaty, which ended the First World War for Hungary, on the Hungarian banking system. It analyses the impact of border changes on the banking network and on urban development in Hungary between the two world wars. Cross-border changes caused significant losses of assets and capital for the banking system. The disconnection between branches and banking centres, separated by the new border, led to the freezing of assets and the accumulation of non-performing loans for many years. The author briefly reviews the difficulties of consolidating the disconnected banking network stranded outside the new border and the trends in the loss of space of Hungarian-owned financial institutions beyond the border. The paper also outlines the factors that determined the territorial transformation of regional banking centres in Hungary between the two world wars. The author concludes that the significant strengthening of the financial centre in Budapest and the decline of rural banking centres can be explained not only by the peace treaty but rather by the tendencies of market concentration that had begun earlier and can be analysed from the point of view of spatial economics.

Keywords:

financial institutions,
banking network,
Treaty of Trianon,
Budapest,
loss of wealth,
urban network,
banking market concentration,
urban hierarchy

Beküldve: 2020. október 2.

Elfogadva: 2021. február 22.

Bevezetés

A kelet-közép-európai régió – s benne Magyarország – az elmúlt két évszázadban a szomszédos keleti és nyugati nagyhatalmak geopolitikai, valamint gazdasági befolyási övezete, egyfajta félperiféria, átmeneti zóna volt (Bereznay 2020). Geopolitikailag és geoökonómiailag – a szovjet blokk időszakától eltekintve – a régió a német érdekszférához tartozott, s a német gazdaságtól függő, félperiférikus hátsország volt (Gorzalak 2018). Az első világháború után, a birodalmak összeomlásával az új nemzetállami határok elválasztó szerepe erősödött a régióban. A határok kialakítása mindig is nagy kihívást jelentett Kelet-Közép-Európa integrációjában. Számos példa

mutatja, hogy az ilyen típusú határváltozások csak ideiglenes megoldást jelentettek, és több esetben – további konfliktusok gyökereiként – negatívan befolyásolták a régió belüli gazdasági és politikai viszonyokat (Schmidt 2020).

A régió és a magyarországi modernizáció történetében ugyanakkor az első világháború előtti korszak, a 19. és a 20. század fordulója (továbbiakban századforduló) volt a felzárkózás egyik legsikeresebb időszaka. Kelet-Közép-Európának a 20. század elejére jelentősen sikerült szűkítenie a nyugattal szembeni fejlettségi szakadékát. Paradox módon a kelet-közép-európai régióban működő birodalmi keretek a méretgazdaságosság, valamint az integrált pénz- és tőkepiac miatt kedvezőbb feltételeket biztosítottak a gazdasági fejlődéshez, mint az új, kisméretű és konfliktusokkal terhelt nemzetállamok (például a Balkán-félszigeten), amelyeket a termelési tényezők (munkaerő, tőke) áramlását akadályozó gyakori határváltozások jellemeztek (Good 1984, Gál–Schmidt 2017). Kelet-Közép- és Délkelet-Európában az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) alapján mért relatív fejlettségi szakadék a 12 legfejlettebb nyugat-európai országgal összehasonlítva az első világháború előtt volt a legkisebb (1913-ban 48, 2013-ban 40%) az elmúlt százötven évet tekintve [1]. A döntően az Osztrák–Magyar Monarchiába integrálódó mai visegrádi országokra vetítve még kisebb volt ez a fejlettségi szakadék (1914-ben 66, 1975-ben 51, 2013-ban 52%), és kedvezőbbek voltak a gazdasági modernizáció feltételei, mint a délkelet-európai régióban (Gál–Schmidt 2017, Tomka 2020).

Tanulmányomban a trianoni békeszerződés következményeit vizsgálom az említett modernizációs korszak fejlődésében meghatározó szerepet játszó bankrendszer, illetve a bankhálózat szempontjából. A határváltozásoknak a magyarországi bankrendszerre, annak fiókhálózatára és a városfejlődésre gyakorolt hatását elemzem a két világháború közötti Magyarországon, támaszkodva egy korábbi, a dualizmuskori városhálózat banki funkcióit, a magyarországi városok hierarchikus rangsorát a banki mérlegadatokat bemutató tanulmányra (Gál 2008a). Jelen tanulmány az első világháborút követő határváltozások közvetlen és hosszú távú hatásait vizsgálja a magyar hitelintézeti hálózatra. Ezek egyrészt óriási banki eszköz- és tőkevesztésekben, másrészt a fiókhálózat felszabdalódásában és a bankhálózaton belüli vállalati kapcsolatok megszakadásában öltöttek testet, s több mint fél évtizedig akadályozták a bankhálózat konszolidációját a határ mindkét oldalán. Röviden áttekintem az új határokon kívül rekedt, elszakított bankhálózat konszolidációjának nehézségeit, és rövid esettanulmányként bemutatom a Csehszlovákiához került magyar érdekeltségű pénzügyintézetek térvésztesének tendenciáit. Céloom, hogy felvázoljam a két világháború közötti időszakban a bankközpontok területi átrendeződésére ható tényezőket. Ezeket egyfelől a trianoni határváltozások, másfelől pedig a bankpiacok – nemzetközi trendekbe illeszkedő – természetes koncentrációs folyamatának szempontjából vizsgálom. Bemutatom továbbá a magyarországi pénzügyintézeti rendszer és bankhálózat területi koncentrációjának, valamint Budapest mint bankközpont erősödő szerepének a vidéki pénzügyintézeti központokra gyakorolt hatásait is.

A helyi bankok aranykora: a magyarországi bankhálózat a dualizmus korában

A kelet-közép-európai, így a magyarországi gazdasági modernizációban a bankok közvetítő szerepe erősebb volt a századfordulón, mint az ezredfordulón. Egyfelől, a megkésett fejlődés következtében a gazdasági modernizációhoz szükséges tőkeforrások biztosítása és átcsoportosítása nagyobb részben bonyolódott a pénzügyi rendszeren keresztül, mint az ezredfordulón. A beruházások finanszírozása döntően akkor is részben a külföldi közvetlentőke- (FDI) beruházásokra épült. Alexander Gerschenkron (1984) nézete szerint a gazdasági elmaradottságból fakadó tőkehiány és a bankfinanszírozás nagyobb súlya között összefüggés áll fenn. Másfelől, nemcsak a bankszektor és a gazdaság, de a bankszektor és az urbanizáció, illetve a területi fejlődés között is szorosabb volt a kapcsolatrendszer, s a banki szerepkör hozzájárult a városfejlődéshez is (Rácz 2015). A gazdaság finanszírozásában a helyi alapítású hitelintézetek meghatározó jelentőségűek voltak.

A modern bankrendszer Ausztria–Magyarországon az 1850–1860-as években alakult ki, Magyarország esetében pedig az ugrásszerű változás kétséget kizárólag a kiegyezéssel következett be, de a modern bankrendszer formálódása az 1880-as évekig tartott (Good 1973). A bankhálózat struktúrájában elsődlegesen a helyi és regionális alapítású pénzügyi intézetek szerepe volt meghatározó. A hitelintézeti hálózat gerincét a részvénytársasági alapon működő kereskedelmi bankok (a mobilbankok, a hagyományos kereskedelmi bankok) és a takarékpénztárak alkották, amelyek a vizsgált korszakban a legtükrösebb pénzügyi intézményeknek számítottak. Magyarországon a bankok és a takarékpénztárak közötti különbségek már a 19. század közepétől elmosódtak, s a takarékpénztárak is részvénytársasági alapon szerveződő, profitorientált intézetként működtek.

A magyar gazdaságot és a bankrendszert a dualizmus első felében is tőkehiány jellemezte. Külföldi tőke bevonása nélkül, a szerényebb hazai források bázisán szerveződő, Budapest-központú hazai pénzügyi piac pozíciói Bécs ellensúlyozására a korszakban mindvégig elégtelenek voltak. Teljesen önálló magyar bankrendszer a 19. század második felében még nem létezett, mivel az Ausztria–Magyarország bankpiacába integrálódott, s annak súlypontja Magyarországon kívül esett. A külföldi tőkebefektetők aktív szerepvállalása ellenére a korabeli bankrendszeren belül a külföldi tulajdonosi részarány eltörpült a magyar bankpiac egészéhez képest. A magyar hitelintézeti részvényeknek még az első világháború előtt is csak 11–12%-a volt külföldi tulajdonban (Gál 2008a, 2010). A külföldi banktőke szerepvállalása 20. század elején tehát nemcsak méreteiben volt korlátozott (az ezredfordulón ez az arány több mint 80% volt), de szinte kizárólag Budapesten, s ott is csak a specializált ipari és közlekedési beruházásokat finanszírozó új alapítású pénzügyi intézetekben játszott meghatározó szerepet. A külföldi tőke legalább fele osztrák forrásból származott, azaz vámbel-földi tőkebefektetésnek tekinthető, illetve a német tőke részesedése nőtt a 20. század első felében (Gál 2018).

Mindebből arra következtethetünk, hogy a századforduló táján *bankrendszerünk döntően a helyi tőkeforrások bázisán erősödött meg, s a hazai tulajdon részaránya mindvégig jelentős volt.* A dualista gazdasági fejlődés kulcskérdésének tekintett *tőkeimport és belső felhalmozás vonatkozásában a magyar bankrendszer meghatározó szerepet kapott.*¹ A budapesti központú bankpiac erősödésének egyértelmű velejárója volt, hogy a vidéki expanzió mellett *a fővárosi nagybankok a hazai tőkekivitel szervezeti központjaivá váltak és megkezdték külföldi érdekeltségeik kiépítését is.* Magyar leánybankok részben Ausztriában, döntően pedig a Balkán-félszigeten jöttek létre (Gál 2010, 2018).

A banksűrűség terén a bankok és takarékpénztárak hálózata alapján Magyarország a „magas” sűrűségű európai országok kategóriájába került a 20. század első évtizedének végére (Tomka 1996). Ebben az időszakban a bankrendszer térbeli fejlődésében két tendencia érvényesült. Az *egyik tendencia a pénzüintézeti hálózat térbeli expanziója volt* (Gál 1999). A *helyi-regionális beágyazottságú, ún. egyfiókos (unit) bankrendszerben a helyi tőkeforrások bázisán alapított vidéki takarékpénztárak, bankok, hitelszövetkezetek gyors növekedése kiegyensúlyozott, térben egyenletesebb eloszlású vidéki hitelintézeti hálózat kialakulását eredményezte.* A gazdaság finanszírozásában ezek a helyi alapítású hitelintézetek kiemelkedő szerephez jutottak. A regionális bankközpontként való funkcionálás mint az egyik legjelentősebb városi szerepkör meghatározó volt a századforduló vidéki nagyvárosainak fejlődésében (Beluszky 1990, 1999). A pénzüintézetek helyi beágyazottságából fakadóan ebben az időszakban a bankok társadalmi szerepvállalása, városépítő és pártfogó tevékenysége is sokkal intenzívebb volt, mint napjainkban (Gyáni 1997).

Ez a dekoncentrációs folyamatokat erősítette, kismértékben csökkentve Budapest pénzüpiaci koncentrációját. Az intézményi dekoncentráció jelzi, hogy amíg napjainkban valamennyi magyarországi bank budapesti székhelyű, addig az 1910-ben fennálló 4425 hitelintézetnek csak 5,7%-a volt az. Az 1890-es évektől a növekedés súlypontja és dinamikája a vidéki központokra helyeződött át. 1909-ben 3458 településen működött hitelintézet², s gyakorlatilag minden városban volt egy vagy több helyi alapítású pénzüintézet, valamint a tőkeerő és a bankműveletek nagyobb hányada akkor is a 15 budapesti nagybankban, valamint a vidéki nagyvárosok pénzüintézeteiben koncentráldott (Gál 2008a).

A magyar városok pénzüintézeti funkcióit feltáró vizsgálat 175 település, s ezen belül 13 regionális bankközpont központi szerepkörét igazolta 1910-ben (Beluszky 1990, Gál 1999, 2008a) (1. ábra). A keleti-délkeleti országrészek bankpiacainak fejlődési dinamikája nagyobb volt, mint a hagyományosan fejlettnak számító nyugatmagyarországi pénzüintézeti centrumoké, nem véletlen tehát, hogy az ország 10 leg-

¹ A legutóbbi kutatások éppen azt bizonyítják, hogy nem volt tőkehiány, mert a magyar pénzüintézeti rendszer és a külföldi tőkeimport nagyobb tőkemennyiséget biztosított a magyar gazdaság (befektetői szempontból hitelképes ágazatai) számára, mint amennyit az – a századforduló gyors gazdasági növekedése ellenére – fel tudott szívni (Tomka 1996).

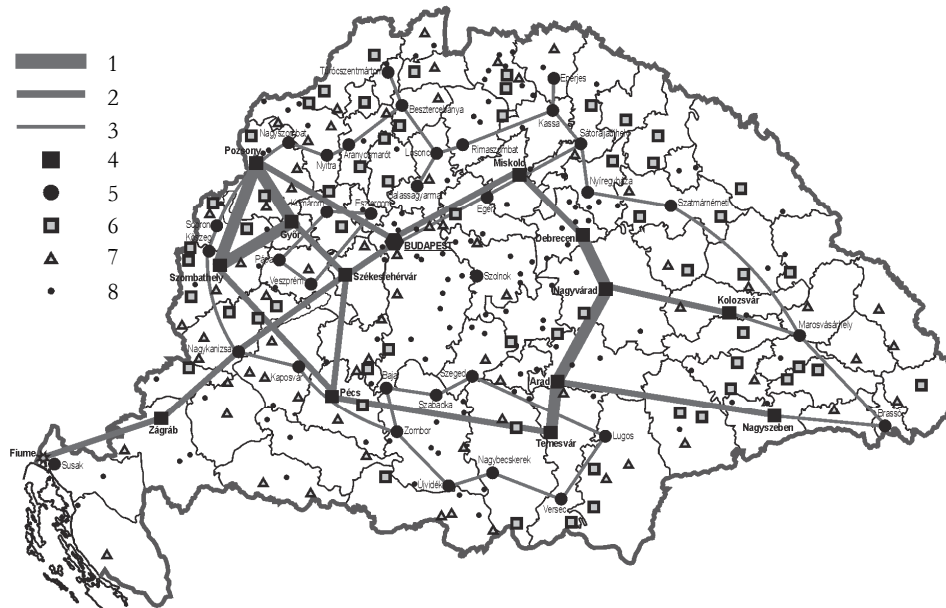
² A hitelintézeteknek mintegy 65%-a a községekben működött 1909-ben.

nagyobb pénzügyi vagyonnal és betétállománnyal rendelkező bankcentruma közül 8 a keleti régiókban helyezkedett el (ebből 7 a trianoni határokon kívül) (Gál 1997, 2008a, 2010) (2. ábra).

1. ábra

Magyarország városhierarchiája a pénzügyi funkciók alapján, 1910

Urban hierarchy of Hungary based on financial functions of cities and towns in 1910

Megjegyzés: A megmagyarázatban szereplő számok jelentése: 1 – Innovációs zóna; 2 – A regionális pénzügyi központok „belső gyűrűje”; 3 – A II. rendű pénzügyi központok „külső gyűrűje”; 4 – Regionális pénzügyi központok; 5 – II. rendű pénzügyi központok; 6 – III. rendű pénzügyi központok; 7 – IV. rendű pénzügyi központok; 8 – Pénzügyi szerepkörrel nem rendelkező városi funkciójú település.

Forrás: saját szerkesztés Gál (1997, 2008a, 2018) alapján.

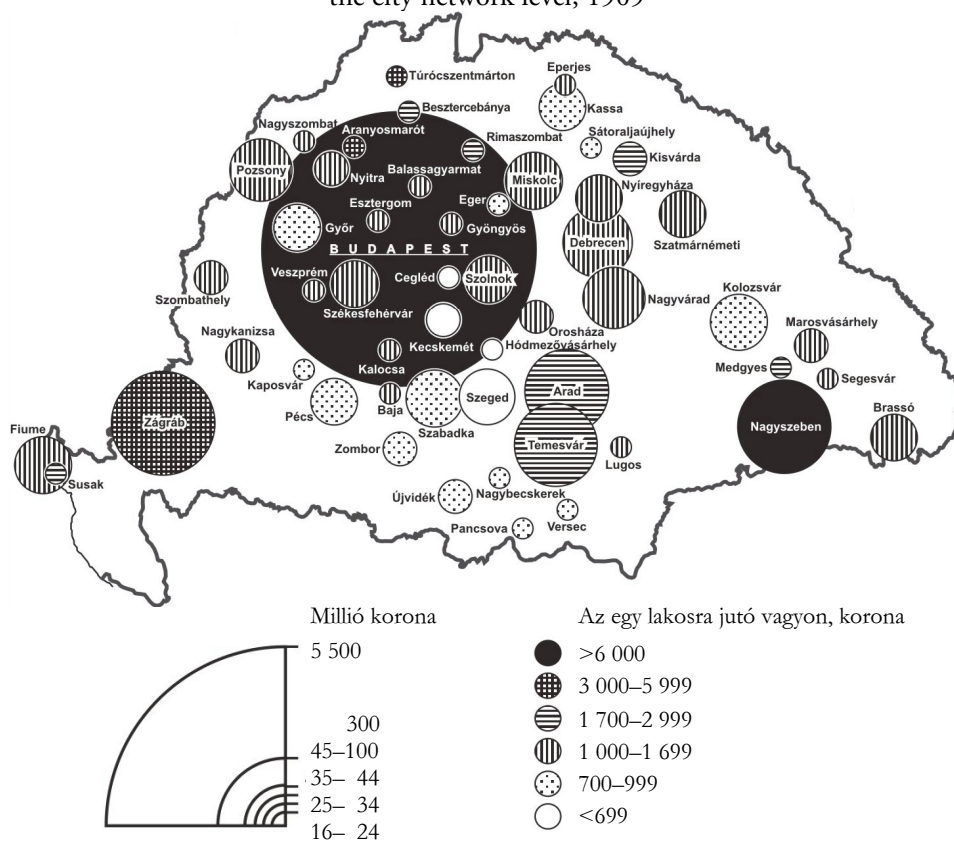
A *másik fejlődési tendencia*, a pénzügyi piac szervezeti/intézményi és területi koncentrációja volt. Ezt az időszakot (Európában a 19. század második felétől) a *nemzeti piacra orientált pénzügyi rendszerek* megerősödése jellemezte. *Budapest* különleges szerepet játszott ebben a folyamatban. A banktőke és a bankhálózat koncentrációja már a 20. század elején megindult Magyarországon, annak ellenére, hogy a *bankrendszeren belül a kisebb méretű, a helyi bankpiacokhoz kötődő pénzügyi intézetek szerepe volt meghatározó*. Ugyanakkor a pénzügyi intézetek sajáttőke-állományának fele, s az eszközállomány közel 60%-a már 1913-ban a fővárosi hitelintézetekben koncentrálódott (2. ábra). A *banktőke térbeli koncentrációja tovább folytatódtott, s a bankcsoportok kialakulása is megkezdődött*. A fővárosi nagybankoknak a vidéki bankpiacokra történő behatolásával a helyi pénzügyi intézetek beolvadtak az országos fiókhálózatot kiépítő pénzügyi intézetekbe. A fiókositás legtöbbször a már működő hitelintézetek felvásárlását, majd fiókká alakítását,

vagy új bankfiók létesítését jelentette. Amíg 1894-ben csak 85 bank- és takarékpénztári fiók volt az országban, addig 1909-re számuk 307-re (Horvátországgal együtt 416-ra) emelkedett, s ebből 134 fióktípus tartozott budapesti bankcsoportokhoz, amivel azok a bankrendszer tőkeerejének 58%-t ellenőrizték (4. ábra) (Gál 1998: 24–26.). (Ennek ellenére a korszakban az önálló pénztintézeteknek még a 10%-át sem érte el a fiókok száma [Gál 2008a]).

2. ábra

**A magyarországi banki és takarékpénztári vagyon (eszközállomány)
koncentrációja városhálózati szinten, 1909**

Breakdown of bank and savings bank assets in Hungary at
the city network level, 1909

Forrás: saját szerkesztés Gál (2008a, 2018) alapján.

Amíg a dualizmus korának bankrendszere alapvetően a helyi, regionális beágyazottságú és jelentőségű bankok, az ún. egyfiókos pénztintézetek rendszerén nyugodott, addig a két világháború közötti időszakban a korábban a helyi-regionális bázisú bankok meghatározó szerepét mutató struktúrát fokozatosan felváltotta egy

fővárosi központú és országos fiókhálózati integrációt támogató bankrendszer. Ebben az időszakban, a trianoni határváltozások miatt tovább folytatódott Budapest mint bankközpont szerepének megerősödése, de a folyamat gyökerei a századfordulóig nyúlnak vissza (Gál 2008a). Összegezve tehát megállapítható, hogy *a magyar pénzügyi rendszer* – ha nem is a mai mértékben, de – *kezdetétől fogva fővárosközpontú* volt. A főváros és a vidék legnagyobb bankjainak tőkeerejében tízszeres különbségek voltak. A bankpiac természetes módon egyre nagyobb mértékben koncentrált, amelynek következtében a vidéki pénzügyi intézetek egyre nagyobb hányada olvadt be a legnagyobb fővárosi intézményekbe.

A trianoni békeszerződés és a határváltozások hatása a bankhálózatra

A trianoni határváltozások következményeként az ország elveszítette belső piacának és nyersanyagainak nagy részét. Magyarország egyik pillanatról a másikra kikerült a világpiacra, külkereskedelmre utalt ország lett, amelynek a külső pénzügyi függőségei tovább erősödtek. Az 1920-ban kialakított trianoni *országhatárok teljesen szétdarabolták a nemzetgazdaság alapvető területi-munkamegosztási és pénzügyi kapcsolatait*. A megmaradt területeken – az immár kisállamhoz mérten – nagy feldolgozóipari kapacitások (53%) maradtak, a működtetésükhöz szükséges nyersanyagok java része azonban az elcsatolt területeken maradt (Romsics 2001). A békeszerződések következtében kisebb méretű és gazdasági teljesítőképességű, a területelcsatolás miatt torzult szerkezetű nemzetgazdaság nemzetközi nyitottsága és pénzügyi piaci kitettsége erősödött (Tomka 2018, 2020). A gazdasági nacionalizmus, a zárttá váló nemzetgazdasági rendszerek *és a nemzetközi tőke mozgásokat korlátozó, protekcionista gazdaságpolitika* összességében negatív hatást gyakorolt az egész régióra, jelentősen fékezve a régió belüli kereskedelmet és a szabad tőkeáramlást. Magyarország függése a külkereskedelemtől és a nemzetközi pénzügyi piacoktól jelentős mértékben felerősödött, miközben a korábbi tőkeexportőr országok egyre inkább a hazai gazdaságukba fektettek be, így a tőkeimportőrök külső forrásai időlegesen elapadtak (Macartney 1937, Berend–Szuha 1978).

A határváltozások következményei egy teljesen kedvezőtlen makrogazdasági környezetet teremtettek Magyarországon, de az utódállamok számára is. Az egy főre becsült GDP alapján [1] számított fejlettségi szakadék az utódállamok és a legfejlettebb nyugat-európai országok között egyedül Csehszlovákia esetében szűkült (relatív fejlettségi szintje az 1913. évi 60-ról 1929-ig 79%-ra emelkedett). Magyarország esetében 1910 és 1924 között a szakadék ugrásszerűen megnőtt (relatív fejlettségi szintünk 60-ról 50%-ra zuhant), mivel a területi változások miatt a régióban a legnagyobb mértékben nálunk esett vissza a GDP, Agnus Maddison (2001) becslése szerint pedig 1920-ra a GDP mintegy 20%-kal csökkent 1913-hoz képest, a megmaradt területre számolva. A békeszerződéshez kötődő transzformációs veszteség („triano-

ni” válság) nagyobb gazdasági visszaeséssel járt Magyarországon, mint a közel 10 évre rá bekövetkező nagy gazdasági világválság. Ezek miatt hazánk a korszak végéig nem tudta elérni 1913. évi relatív fejlettségi szintjét (1939: 58,3%) (Tomka 2018). Ugyanakkor közép- és hosszú távon a gazdasági növekedés lehetőségei javultak, és Trianon negatív hatásai csökkentek (Tomka 2020). Az 1924 és 1938 közötti időszak kumulatív növekedési üteme (49,4%) magasabb volt, mint az 1900 és 1913 közötti (39,2%), de a GDP-növekedés éves átlaga csak kismértékben haladta meg a századelejét (2,9 szemben a 2,6%-kal) (Pozsonyi–Szőkéné 2020)³.

A gazdasági nehézségek tehát nemcsak Trianon következményei voltak, hanem inkább az Európában általánosan ható tényezőknek, különösen az első világháborúnak és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok szétzilálódásának tulajdoníthatók. Bár a modern, nagyobb hozzáadott értéket előállító iparágak (például gépipar) és más tevékenységek (pénzügyi, kereskedelmi és közlekedési szolgáltatások), továbbá a képzett munkaerő a lakosságénál nagyobb arányban maradtak a trianoni Magyarországon, mégis ezekkel és az 1920-as évek végére konszolidáló külgazdasági kapcsolatokkal magyarázható, hogy Magyarország gazdasági fejlődése az 1920-as évek közepétől nemzetközi összehasonlításban nem volt rosszabb, mint az első világháborút megelőző évtizedekben (Tomka 2018, 2020). Jugoszlávia és Románia például a jelentős területgyarapodás ellenére sem tudott felzárkózni, a fejlettségi szakadék esetükben a második világháborúig stagnált (a nyugat-európai fejlettségi szint 30, illetve 28%-án álltak) (Gál–Schmidt 2017).

Magyarország 1920 tavaszán, a Monarchia államai közül utolsóként, elkülönítette pénzügyi rendszerét, de a pénzügyi stabilizációhoz (az önálló pénz megteremtéséhez, a pengő 1927. január 1-jei bevezetéséhez) nem volt lehetősége külföldi tőke bevonására, az ország ellenséges politikai elszigeteltsége miatt (Szávai 2004, Gulyás 2015). A jóvátételi kötelezettségek tisztázása és rendezése előtt nem volt kölcsönnyújtási hajlandóság a külföld részéről, valamint a hagyományos kereskedelmi és tőkét biztosító partnerek (Ausztria, Németország), valamint a győztes európai hatalmak szintén tőkehiánnyal küzdöttek. Az 1920-as évek közepére zöld utat kapott a külföldi tőke nagyarányú beáramlása. Az államháztartás szanálásához felvett külföldi kölcsönök (Rothschild- és Barings-hitel), illetve a Speyer bankház által a városok számára 1925-ben folyósított hitelek lehetővé tették, hogy zálogkötvények útján jussanak fejlesztési forrásokhoz. E hitelek törlesztése súlyos adósságszolgálati terhet jelentett sok hitelfelvevő számára (Berend–Ránki 1966). Ugyanakkor a külfölditőke-beáramlás is hozzájárult a bankszektor konszolidációjához és feltőkésítéséhez, aminek következtében a magyarországi bankrendszer 1925 után visszatérhetett a „szokásos üzletmenethez”.

A két világháború közötti időszak Magyarországon a trianoni határváltozások jelentősen befolyásolták nemcsak a közigazgatás, a nemzetgazdaság, hanem a városi gazdaságok és azok helyi pénzpiacainak működését is (Hajdú–Rác 2019, Hajdú

³ A GDP-nek mind a kumulatív, mind az éves átlagos növekedése mindkét időszakban magasabb volt az 1990 óta eltelt 3 évtizedben mértnél.

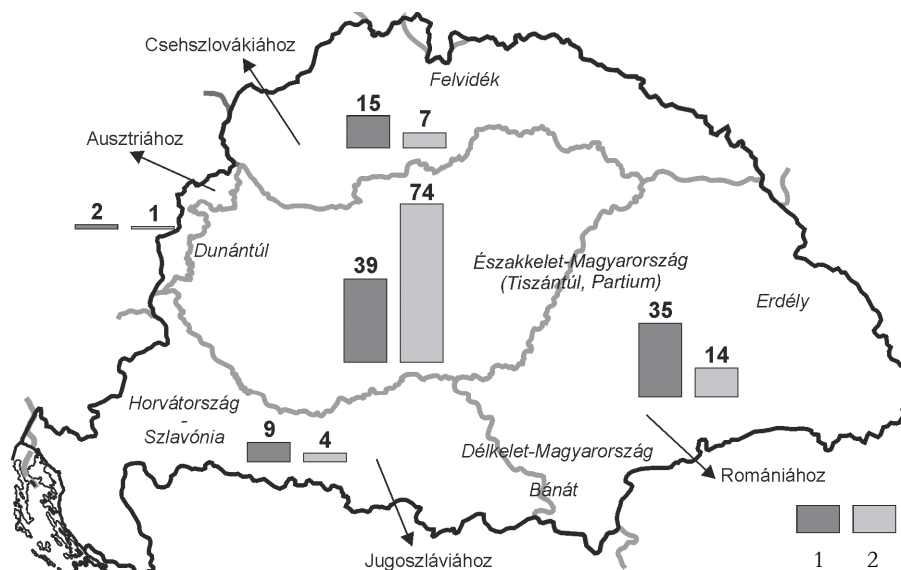
2020, Szilágyi–Elekes 2020, Elekes–Szilágyi 2020, Kókai 2020). A 20. század elejéig tartó eredményes modernizáció pár évtizedes időszaka alatt látványos gazdasági fejlődés (még!) csak szigetszerűen, a nagyobb városokban és vonzáskörzeteikben ment végbe. A városok, különösen a regionális központok szerepe – a bankok által közvetített pénzügyi innovációk révén is – döntő volt a környező régiók periféria-helyzetének és az ebből fakadó regionális különbségek (Demeter 2020, Pénzes 2020) mérséklésében. A két világháború közötti időszakban a pénzügyi rendszeren belül alapvető változások zajlottak le. Ez a bankhálózat méretének csökkenésén túl a bankrendszer hálózati és területi szerkezetének megváltozásában is megmutatkozott. A korábban a helyi-regionális bázisú önálló bankokon nyugvó (de szétaprózott) intézményi struktúra fokozatosan egy fővárosi koncentrációjú és fiókhálózati formába szerveződő bankrendszerre alakult át (Gál 2008a).

Az új országhatárok nemcsak a korábban egységes vámterülethez tartozó régiók, utódállamok közötti szabad tőke- és szolgáltatásáramlást akadályozták, de *az egységes pénzügyi piac és a pénzügyi hálózat feldarabolódásához is vezettek.*

3. ábra

A magyarországi bankhálózat és a pénzügyi intézetek sajáttőke-állományának felosztása 1920-ban

Distribution of the equity of the Hungarian banking network and financial institutions in 1920

Megjegyzés: a jelmagyarzatban szereplő számok jelentése: 1 – Pénzügyi hálózat; 2 – Pénzügyi sajáttőke-állomány.

Forrás: saját szerkesztés Gál (2010) alapján.

A határváltozások közvetlen negatív hatásai közül a működő hitelintézeti hálózat szétdarabolását kell kiemelnünk. *A hitelintézeteknek 66%-a az utódállamokhoz került, de a hitelintézetek eszközállományának (vagyonának) csak 26%-a jutott az elcsatolt területek pénzintézeteire. A bankhálózat területi felosztását követően a trianoni országrészben maradt a bankok eszközállományának, illetve saját tőkéjének háromnegyede. Mindez elsősorban Budapest székesfőváros hitelszervezetének 1920 előtt is nyilvánvaló vezető szerepével (tőkekoncentrációjával) magyarázható (1. táblázat). Bizonyos üzletágakban – például a jelzálogkölcsönzésben⁴ – az elcsatolt területek tőkekihelyezéseinek jelentős része a magterületek hitelintézeteiből származott (Buday 1923: 158–159.). Emellett nagyon sok, az utódállamokhoz került hitelintézetet szoros partnerbanki (affiliációs) kapcsolatok fűztek a fővárosi pénzintézetekhez, amelyek „(...) működésük sugarának megrövidítését kevésbé érezték; aggódni kell azonban a határainkon kívül esett kisebb intézetek sorsán, amelyeket a kapcsolat elvesztésén kívül a súlyosabb gazdasági helyzet válsága is fenyeget” (Buday 1923: 159.).*

Bizonyos elcsatolt határszéli területek hitelintézeti ügyfelei (például a későbbi Burgenland, Baranya, Esztergom, Zemplén vármegyék elszakított részei) erősebben kapcsolódtak a trianoni országrész bankközpontjaihoz (Szombathely, Sopron, Pécs, Esztergom, Sátoraljaújhely), így ezen elcsatolt területek banki aktívái is az anyaországhoz került bankközpontokban voltak nyilvántartva. A fővárosi bankok által kisebb aktivitást mutató üzletágakban (váltó, betét) az állomány körülbelül negyztizede az elcsatolt területeken koncentrált (1. táblázat).

A magyarországi pénzintézetek, bár a körülményekhez mérten igyekeztek az anyaintézet és az elcsatolt bankfiókok (és a partnerbankok) közötti üzleti forgalmat fenntartani, de előbb vagy utóbb rákényszerültek az elcsatolt területekre került fiókaik, illetve érdekeltségi kapcsolataik felszámolására.

1. táblázat

A bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek egyes banki üzletágainak területi felosztása a trianoni szerződést követően, az 1915-ös bázisév százalékában

Territorial breakdown of certain banking business lines of banks, savings banks and agricultural mortgage banks after the Treaty of Trianon, in proportion to the base year 1915

(%)

Megnevezés	Bankok, takarékpénztárak száma	Saját tőke	Idegen tőke	Vagyon	Takarék-betét	Váltó-tárca	Jelzálog-hitel	Érték-papírtárca
Trianoni Magyarország	33,8	66,5	75,2	73,8	63,3	58,7	80	75,3
Elcsatolt területek	66,2	33,5	24,8	26,2	36,7	41,3	20	24,7

Forrás: saját szerkesztés Szádeczky-Kardoss (1928) alapján.

⁴ Az elcsatolt területek jelzálogkölcsöneinek 57,5%-át a trianoni Magyarország pénzintézetei folyósították.

A szétszabdalt bankhálózat működési nehézségei az utód-államokban: magyar pénzüzetek Csehszlovákiában

A határokon túl mindenütt megkezdődött az új nemzeti bankrendszerek berendezkedésének folyamata. Míg mindez bizonyos esetekben azonnali nacionalizálással járt (a többségi államalkotó etnikum irányítása alatt), addig más esetekben a honosítás (nosztrifikáció) folyamata, azaz az új bankrendszerbe való szervezeti integrálódás és jogharmonizáció révén történő szervezeti átalakítás kísérte. Ez egy hosszú tárgyalásos folyamat volt, ami gyakran nemcsak a pénzüzetek szervezeti formájának megváltozásával, de az irányítási és a tulajdonviszonyok fokozatos átalakításával is járt (Gaucsik 2003).

A magyarországi nagybankok határon túlra került fiókjai bezártak a nagyobb regionális bankközpontokban, ami Csehszlovákiában Pozsonyt és Kassát, míg Romániában Brassót, Jugoszláviában Újvidéket és Szabadkát érintette (4. ábra). A Magyar Általános Hitelbank Rt. (MÁH) fiókjai közül 1922-ben megszűntek a pozsonyi és a kassai fiókok. Romániában a MÁH brassói, temesvári és nagyváradi fiókjai egészen 1940-ig tartották magukat. Ekkor átadták üzleteiket a Brassó székhellyel alapított Általános Hitelbanknak. A Jugoszláviában maradó szabadkai MÁH-fiók ezzel szemben 1923-ban önállósult, majd beolvadt a zágrábi Horvát Általános Hitelbank Rt.-be. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank a jugoszláv hatóságok korlátozásai miatt teljesen felszámolta észéki és újvidéki fiókjait, de erdélyi fiókjait is leányintézetében, az újonnan alapított kolozsvári Erdélyi Bank- és Takarékpénztárban egyesítette (Tomka 1996).

A határ túloldalán maradó pénzüzetek konszolidációját jelentősen befolyásolták az 1920-as évek elején vontatottan haladó, valamint a politikai okok miatt többször megszakadó kereskedelmi és gazdasági tárgyalások. A következőkben röviden a csehszlovákiai magyar (német) érdekeltségű pénzüzetek lassú honosítási és konszolidációs folyamatán keresztül mutatom be a határváltozások közvetlen hatásait. Csehszlovákia gazdasági integrációja egyértelműen a cseh tőke meghatározó szerepét és a cseh (bizonyos szlovák) érdekek érvényesítését jelentette. Az új pénz, a csehszlovák korona 1919. áprilisi bevezetése nehézséget jelentett a banki eszközeiket a gyorsan inflálódo koronában tartó pénzüzetek számára. Problémát okozott továbbá a csehországi és a felvidéki bankrendszer eltérő szerkezeti és szervezeti felépítése is.

Amíg a cseh országrész koncentrált és méretgazdaságos kereskedelmi bankok szektorálisan is specializált bankrendszerével rendelkezett, addig a felvidéki magyar bankrendszer szervezeten és földrajzilag is sokkal szétaprózottabb volt: a bankok mellett leginkább a takarékpénztárak és egyéb hitelszövetkezeti formák jutottak vezető szerephez (Gál 1998). A cseh tartományok korábban az osztrák (kereskedelmi) igazgatás rendszerében működtek, ugyanakkor a cseh gazdaságpolitika számára a Magyarországtól „megörökölt”, eltérő struktúrájú bankrendszer integrálása számos szervezeti és pénzügyi nehézséget tartogatott. Ez a szervezeti és szerkezeti külön-

ség is magyarázza, hogy amíg a cseh részeken a bankszektor honosítása (a Csehszlovákia területén működő bankok leválasztása az osztrák bankközpontokról, illetve a bankszékhely áthelyezése) gyorsan lezajlott, továbbá a prágai kormány a cseh pénzügyintézeteknél engedélyezte osztrák hadikölcsön-kötelezettségeik átvételét (Gaucsík 2004). A felvidéki magyar és német pénzügyintézetek esetében a súlyosabb pénzügyi helyzet és a bizalomhiány is hátráltatta a konszolidációt, a honosítást. Ugyanakkor a várakozásokkal ellentétben elmaradt beolvadásuk a cseh és a szlovák tulajdonú pénzügyintézetekbe. A pénzügyintézeti szektorban a honosítás és a csehszlovák pozíciószerezés sokkal lassabb volt, mint az ipar- és agrárvállalatok esetében.

4. ábra

Négy budapesti nagybank hazai és külföldi fiók- és érdekeltségi (affiliációs) hálózata 1913-ban

Domestic and foreign branches and partner bank (affiliation) network of the four Budapest-based big banks in 1913

Forrás: saját szerkesztés Gál (2008a, 2010) alapján.

A budapesti székhelyű MÁH és a Magyar Leszámlító és Pénzváltóbank (MLPB) fiókjainak kapcsolatai Budapesttel már 1919 januárjában, a cseh megszállást követően megszakadtak, így azok rövid távú finanszírozásra is képtelenek voltak. Ugyan még a határzár előtt értékpapír-kötelezettségeik (részvényeik) jelentős részét a budapesti központba menekítették, de ezzel lehetetlenné vált a többi magyar nemzetiségű intézettel szembeni tartozásuk kiegyenlítése (nehéz likviditási helyzetbe jutott emiatt a Pozsonyi I. Takarékpénztár), amivel tovább gyengítették a felvidéki magyar bankrendszer pénzügyi stabilitását.

Az 1919. december 22-ei kormányrendeletek több korlátozást vezettek be a magyar fiókbankokkal szemben. Amíg a gyűjtött forrásait nem bocsáthatták budapesti központjaik rendelkezésére, addig működésükhöz a tőkét ezeknek a budapesti központoknak kellett volna biztosítaniuk. Új fiókokat nem nyithattak Csehszlovákia területén. Megtiltották számukra a hadikölcsön fedezetével folytatott lombardhitelezést. A magyar bankokhoz felügyelő biztosokat neveztek ki. Idegen tőkét nem tudtak gyűjteni a nehéz pénzügyi helyzetük miatt megrendült bizalomhiány miatt. Fel-tőkésítésük a magyar–csehszlovák tárgyalások kimenetelétől, a magyarországi kinnlevőségeik visszaszerzésétől is függött, amit politikai okok gyakran hátráltattak. A háború utáni válság során a diszkriminatív állami támogatás a magyar és a német bankokat sújtotta. A szlovák bankok kapták az állami tőketámogatás 95%-át, ami veszteségeik 55%-át fedezte. Az 51 magyar és német bank közül csak 17 kapott kisebb állami támogatást, ami veszteségeiknek csak 12%-át fedezte (Gaucsík 2003). Schmidt Imre, a felvidéki magyar Pénzintézetek Egyesületének alelnöke, a következőképpen jellemezte az állapotokat: „*Rasín pénzügyi politikája a lebélyegzéssel és az 50%-os visszatartással, mint egy borotvával kettévágta mindazon érdekszálakat, melyek Csehországot és Szlovákiát (sic!) Magyarországgal évszázadokon át összefűzték. Amit semminemű fegyveres erőbatalommal elérni nem lehetett, azt elérte Rasín a február 25. törvénnyel, hogy az évszázadokon át egybefűzött és egymásra utalt területek között minden gazdasági összeköttetés egyszerre megszakadjon*” (idézi Gaucsík 2002).⁵

Nehézséget jelentett továbbá az is, hogy a felvidéki magyar pénzintézeteknek a magyarországi bankokban is jelentős követeléseik ragadtak benn, s az értékpapír-követelések kölcsönös átadása volt az egyik feltétele a rendezésnek. A hadikölcsönökben fekvő hatalmas kötelezettségállomány is nehezítette a magyar pénzintézetek helyzetét, (a szlovák nemzetiségi pénzintézetek már 1918-ban jelentősen csökkentették magyar állampapír-állományukat, így az csak 22 millió osztrák–magyar koronára, míg a magyar intézeteké 1,1 milliárdra rúgott). Ugyanakkor a megállapodás előkészítésében a két magyar érdekképviselői szerv a felvidéki magyar és német pénzintézeteket tömörítő Pénzintézetek Egyesületében, valamint a magyarországi Takarékpénztárak és Bankok Egyesületében (TÉBE) vállalt nagy szerepet. A felvidéki magyar pénzintézetek feltőkésítésének fedezetéül a magyarországi bankok által átadott kötelezettségek (hadikölcsönök mellett állampapírok, pénztárjegyek, felvidéki vállalati részvények, jelzálogkötvények) szolgáltak. A felvidéki pénzintézeteknek a budapesti bankokkal szemben fennálló kötelezettsége alig egyharmada volt a Budapesttel szembeni követelésállománynak (Gaucsík 2003).

A nehéz helyzetnek a cseh(szlovák) pénzügyi körökkel tető alá hozott kompromisszum, illetve a pozsonyi és kassai MÁH-, MLPB-fiókok 1922. évi megszűnése

⁵ A pénzellkülönítésről rendelkező 1919. február 25-i 84. sz. törvényre utal, ami elrendelte a Csehszlovákia területén használatos osztrák–magyar korona pénzjegyek lebélyegzését, a bankjegyek 50%-ának forgalomból való kivonását. A bevont bankjegyek 50%-áért új pénzjegyeket, a másik részéért 1%-os kamatozású államkötvényeket adtak.

vetett véget. A budapesti bankok csak új bankok alapításával tudták érdekeltségeiket időlegesen újjászervezni. Megalakult Pozsonyban a részben MÁH-érdekeltségű Szlovák Általános Hitelbank, amelyik átvette a két korábbi fiókot és a MÁH által korábban affiliált pénzüintézeteket. A bank igazgatóságában 1925-ig megmaradt a magyar tőke egyharmados képviselője, de a vezető tisztviselők és a könyvelés nyelve is szlovák lett. 1930-ra a részvények többségét a cseh Legiobanka szerezte meg (amely az 1930-as években a magyaroktól térségeiben terjeszkedett). A MÁH- és a MPLB-fiókok számára felajánlott honosítási lehetőségek a többi kisebb bankfiók számára nem voltak elérhetőek, így megszűntek a munkácsi Országos Iparbank fiók, a Romániához került Máramarosi Takarékpénztár, valamint a Sátoraljaújhelyi Takarékpénztár csehszlovákiai fiókjai.

Az 1921 és 1924 között zajló államközi tárgyalások, valamint a befagyasztott banki eszközökről szóló megállapodás rendezése folytán míg a pénzüintézetek által kezelt értékpapírok határokon átnyúló átruházása már 1921-ben, addig a közösségi és vasúti kötvények cseréje 1924-ben realizálódott. Csehszlovákia is átadta a békeszerződés folytán Magyarország területére került városok és községek letéteit, amelyeket a határ csehszlovák oldalán működő pénzüintézetek kezeltek korábban. Az 1927-ben megkötött csehszlovák–magyar kereskedelmi egyezmény zárta le a honosítási folyamatot, s 1930-ra megszületett a bankszektor tartozásait és követeléseit véglegesen rendező klíringmegállapodás is (Gaucsík 2003).

2. táblázat

**A csehszlovákiai magyar pénzüintézetek néhány mutatójának változása
1920 és 1929 között**

Changes in some indicators of Hungarian financial institutions in Czechoslovakia
between 1920 and 1929

Megnevezés	1920		1929	
	millió csehszlovák korona	arány, %	millió csehszlovák korona	arány, %
Pénzüintézetek száma	65	31,4	15	19,74
Nyereséges pénzüintézetek	48	28,3	15	20,83
Veszteséges pénzüintézetek	14	43,75	n.a.	n.a.
Alaptőke	45,51	15,77	16,72	4,44
Tartaléktőke	24,97	18,16	10,25	5,87
Betétállomány	423,11	31,70	141,09	4,79
Váltók	86,68	22,81	91,49	7,82
Nyereség	3,46	12,70	2,71	4,4
Veszteség	1,057	51,29	n.a.	n.a.

Forrás: saját szerkesztés Gaucsík (2003, 2004) és Rados (1932) alapján.

A magyar és a német tulajdonosi háttérű felvidéki pénzüintézetek térvesztése a honosítást követő konszolidáció ellenére tovább folytatódott. A cseh–szlovák gaz-

daságpolitikában konszenzus volt a magyar és a német pénzüzetekkel szemben, de a növekvő cseh fölény a pénzüzeti szektorban fokozatosan kezdte kiszorítani és felvásárolni a szlovák érdekeltségű pénzüzeteket is. A cseh nagybankok segítségével megvalósuló feltőkésítés eleinte a szlovák bankokat is kedvezően érintette, aminek következtében a cseh és a szlovák banktőke részaránya a Felvidéken már 1921-re elérte az 55%-ot (Gaucsik 2004).

A konszolidáció ellenére a magyar tulajdonú pénzüzetek hálózata fokozatosan zsugorodott. 1918-ban 254 szlovákiai „magyar és német” bank működött a helyi beágyazottság, nem pedig az etnikai megosztottság alapján. Mellettük 33 szlovák etnikai hitelintézet működött a cseh tőke és az amerikai szlovák emigráció anyagi támogatásával (legjelentősebb a turócszentmártoni Tatra Bank volt). 1921-ben a magyar és német pénzüzetek száma 203-ra csökkent. 1938-ra a szlovákiai magyar és német bankok száma 17-re apadt, ami nemcsak a csehszlovák pénzüzeti expanzió, de a 1930-as évek válsága által is előidézett koncentrációs folyamatok következménye is volt. A Pozsonyi I. Takarékpénztár több magyar kisbank felvásárlásával igyekezett a magyar pénzüzetek pozícióit legalább a magyarlakta térségekben védeni. Ugyanakkor a cseh bankok behatolásával és aktív felvásárlásaival 1921-re a saját tőkében a szlovák és a cseh bankok aránya már elérte az 55%-ot a teljes banktőkeállományon belül. A teljes felvidéki betétállományon belül a magyar és német bankok részesedése 1918 és 1938 között 88,6-ről 23,7%-ra esett vissza, de már 1923-ra a magyar pénzüzetek működési nehézségei miatt részesedésük a betétállományból 16%-ra zuhant (Rados 1932). Alaptőkéjük 1920 és 1929 között tovább apadt, 16-ról 4,4%-ra (2. táblázat). A Budapest-központúság miatt a felvidéki magyar bankok esetében Trianon előtt is a helyi, kistérségi vonzáskörzeti beágyazottság volt meghatározó (jelentősebb pénzüzeti központi funkcióval csak Pozsony és Kassa rendelkezett), s a két világháború között még inkább perifériára szorultak (Gál 1998).

Átalakuló térszerkezet: Budapest mint országos bankközpont erősödő vezető szerepe

A határváltozások következtében azonban nemcsak *az ország pénzüzeti tőkeerejének, illetve vagyonának nagysága, hanem a pénzüzeti vonzásközpontok száma is erőteljesen csökkent*: a történeti Magyarország legjelentősebb (pénzüzeti) regionális központjainak⁶ több mint a fele, az ellenpólusvárosok (Arad, Temesvár, Nagyvárada, Kolozsvár, Pozsony, Zágráb) mindegyike az ország új határain kívülre került. A pénzüzeti hierarchia második szintjén még nagyobb volt a veszteség: a 35 II. rendű pénzüzeti centrumból csak 14 maradt Magyarországon (Gál 2008a). A békeszerződés nyomán egy új térbeli rend állt elő a Kárpát-medencében, átalakítva az ország természeti, közigazgatási, gazdasági-társadalmi, forgalmi és a teljes geopolitikai helyzetét

⁶ Gál (1998) vizsgálataiban 13 regionális pénzüzeti központot, illetve 35 II. rendű pénzüzeti központot azonosított.

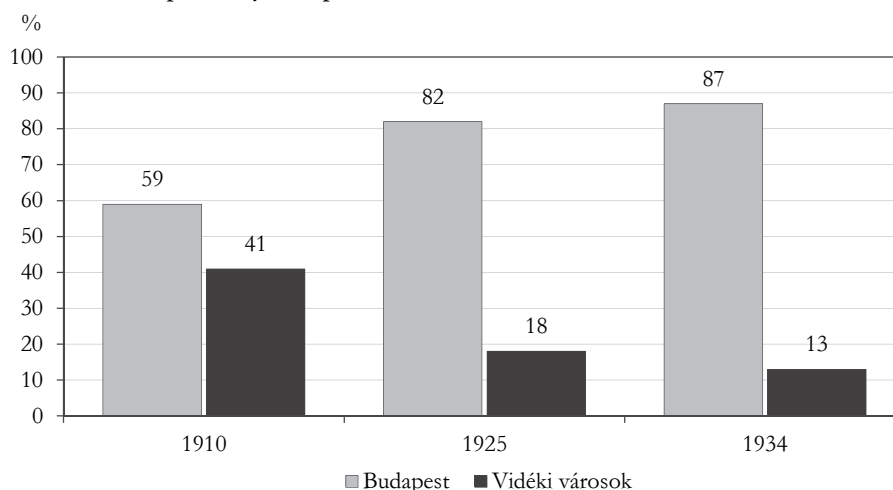
(Buday 1922: 205–226., 1923, Hajdú 2020). A vidéki városi hitelintézetek banki eszközállományának vesztesége több mint 2,5-szerese az országosnak, ami azt jelentette, hogy a vidéki városok banki vagyonának mintegy 65%-a az utódállamokhoz került. A vidéki pénzügyi központok szintjén tehát nagyobb volt a veszteség, mint országos szinten (Budapest vezető szerepe miatt).

A határváltozás – egyik legszembetűnőbb – következménye *Budapest szerepének aránytalan növekedése*, amely a hitelszférában különösen megmutatkozott (Zoványi 1986: 41–71.). *Mindez egyértelműen kifejezi, hogy az ígéretesen fejlődő vidéki pénzügyi központok elcsatolásával, a területének egyharmadára zsugorodó országon belül tovább erősödött a bankrendszer budapesti eszközkoncentrációja, miközben a vidéki központok jelentősége és száma is egyre csökkent.*

Olyan óriási erőforrások összpontosultak a fővárosban (tőkepiac, ipari centrum, aránytalan népességkoncentráció, kulturális szerep), melyek következtében Budapest egyre nagyobb mértékben magához vonzotta a lecsökkent területű ország erőforrásait. A főváros korábban is meglévő pénzügyi túlsúlya még tovább növekedett. Budapest szerepének erősödését mutatja, hogy részesedése a hitelintézeti sajáttőke-állományon belül az 1913. évi 50-ről 1934-re 82, illetve a hitelintézetek eszközállományából 59,7-ről 87%-ra nőtt (5. ábra).⁷ A bankok számából csak 26%-kal részesedett a főváros, de a városi bankszektor alkalmazottainak így is 77%-a Budapesten dolgozott.

5. ábra

A főváros és a vidéki városok részesedése pénzügyi eszközállományból
Share of the capital city and provincial towns in the assets of financial institutions

Forrás: saját számítás Vargha (1913) és Szőnyi (1937) alapján.

⁷ Budapest korábbi 88%-os részesedése a folyószámla-üzletágban 91,4, a jelzálog-hitelezési üzletágban pedig 63,5-ről 71,4%-ra nőtt.

A magyarországi bankrendszer fejlődési szakaszai időbeli késéssel ugyan, de leképezték a nemzetközi trendeket. Az ország nemzetközi gazdasági térbe történő integrálódásával (külfölditőke-beáramlás) és a bankszektor feltőkésítésével megvalósult bankkonszolidáció következtében a bankpiaci koncentráció szervezeti és területi folyamatai egyaránt folytatódtak.

A dualizmus korának bankrendszere alapvetően a helyi, regionális beágyazottságú és jelentőségű bankok, az ún. egyfiókos pénzügyintézetek rendszerén nyugodott. A két világháború közötti időszakban tovább erősödött Budapest bankközponti szerepe, de a folyamat gyökerei a századfordulóig nyúlnak vissza (Gál 2005b, 2006)⁸. A bankpiac természetes módon egyre nagyobb mértékben koncentrált, amivel a vidéki pénzügyintézetek egyre nagyobb hányada olvadt be a legnagyobb fővárosi intézményekbe. A bankrendszer konszolidációját az első világháború és az azt követő inflációs időszakban megélénkülő állami beavatkozás tovább erősítette.⁹ Az egyfiókos bankrendszer helyébe pedig fokozatosan az országos fiókhálózatra építő (*branch banking*) integrálódó nemzeti bankpiac lépett. Ebben az időszakban – mindenekelőtt a nagy gazdasági világválságot követően – a vidéki bankok egyre nagyobb hányada vált a nagybankok affiliált intézetévé, beolvadva azok fiókjává. A fővárosi nagybankok kiterjedt vidéki fiókhálózat kiépítésével háttérbe szorították az egyre szűkebb mozgástérrel rendelkező helyi-regionális bankközpontokat.

A *banktőke térbeli koncentrációja már a 20. század elejének egyik jellemző folyamata volt*. Ezt a fővárosi nagybankoknak a vidéki bankpiacokra történő behatolása, valamint a kisebb vidéki pénzügyintézetek önállóságának megszűnése jellemezte. A főváros nagybankjainak megnövekedett tőkeereje az országos fiókhálózat kiépítésével *bankcsoportok* megszervezését is lehetővé tette. A fiókosítás legtöbbször a már meglévő bankok tulajdonjogának megszerzését, majd fiókká alakítását, vagy új bankfiók létesítését jelentette, de emellett a nagyobb bankok a pénzügyi ellenőrzés más módszereivel affiliáltak már meglévő vidéki intézeteket is. Az érdekközösségbe vonás a pénzügyintézetek részvénytöbbségének megszerzését jelentette. Amíg 1894-ben csak 85 bank és takarékpénztári fiók volt az országban, addig 1909-re számuk 307-re emelkedett, s ebből 134 intézet tartozott a budapesti nagybankok érdekeltségi körébe, amelyek a részesedési rendszer útján az egész hitelszervezet tőkeerejének 57%-át ellenőrizték (Gál 1998: 24–26.) (4. ábra).

⁸ Az inflációs korszakban jelentősen nőtt a bankok száma. A fővárosban 1921 és 1924 között közel száz, vidéken 40 új bank és takarékpénztár jött létre. Az új részvénytársasági vállalkozások mellett nagy számban új magánbankházak is alakultak, amelyeket az inflációs konjunktúra által kínált spekulációs profitlehetőségek tartottak fenn. A bankalapítók sorában megjelentek a „homo novusok”, akik részvénytársasági pénzügyintézeti gyakorlattal rendelkeztek, s kapcsolatrendszerüket a nagybankok tisztviselőiként szerezték. Az inflációs korszak intézetalapítási hullámát nagy bukások és felszámolások követték. Az inflációs konjunktúra nemcsak az ipari érdekeltségek finanszírozását tette kifizetődővé, de ugrásszerűen megnőtt a spekulációs célú befektetések és bankügyletek száma is. Az új alapítások nem voltak hosszú életűek, a krízis utáni hanyatlásuk, esetenként súlyos bukásuk eleve kódolva volt.

⁹ A Pénzügyi Központ 1916., illetve a Magyar Nemzeti Bank (MNB) 1924. évi megalakulásával intézményesülő állami beavatkozás (szigorú monetáris szabályozás és felügyelet) a háború és a békeszerződés hatásaival felerősödve jelentősen csökkentették a hazai pénzügyintézetek gazdasági szerepét és mozgásterét.

A trianoni határváltozások után az első világháború időszaka alatt közel 500-ra emelkedett fiókszám 1924-re 297-re esett vissza, amelyből 211 fővárosi, 86 pedig vidéki bankok fiókja volt. A fiókhálózat 41%-a Budapesten, 54%-a vidéken, illetve a maradék 15 fiók az elcsatolt területeken, továbbá más külföldi területen működött (az elcsatolt területeken működő fiókok száma már 1923 és 1924 között 4 fiókintézzel csökkent). A partnerintézetek száma 1924-ben 222, amiből 160 a fővárosi, 62 vidéki bank affiliációja volt. A fővárosi bankoknak 120 partnerintézetük működött vidéken, 29 fiók az elcsatolt területeken és további 11 külföldön. Az elcsatolt területeken működő fiókok és affiliációk mindegyike budapesti banki érdekeltség volt (Szádeczky-Kardoss 1928: 18.).

A bankhálózat koncentrációja tehát már a 20. század elején megindult, de akkor még a nagybankoknak is kevés, általában csak 2–3 fiókjuk volt, s a *bankrendszeren belül a kisebb méretű, önálló, elsősorban a helyi bankpiacokhoz kötődő pénzüintézetek szerepe volt meghatározó*. A bankhálózaton belüli természetes koncentráció a két világháború közötti Magyarországon erősödött fel. A kis vidéki bankok megszűnésével, a fővárosi bankok leányintézetévé válásával a vidéki bankoknak csak 25–30%-a maradt meg önállóan az ekkorra már Budapest erőteljesebb vezető szerepét mutató, a trianoni békeszerződés után harmadára csökkent területű országban. Az inflációs konjunktúra új bankalapításainak zöme is a főváros hálózatát gyarapította. Az 1923-ban még 2574 önálló hitelintézetből 1928-ban már csak 1838 működött, ami azonban több volt, mint ezen országrészben 1913-ban, de a koncentráció előrehaladásával, illetve a válságot követő csődök miatt 1938-ra 1619 hitelintézet maradt, de ezek fele is – nevét megtartva – valamely nagybank többségi tulajdonába került (Tomka 1996: 66.). 1925 és 1934 között számuk 927-ről, közel 50%-kal, 551-re esett vissza, 1943-ra pedig – a zsidó tulajdonban lévő bankok bezárásával – számuk 200-ra csökkent (Berényi 1934, Tomka 1996, Gál 2008b). A bankrendszer konszolidációjához a gyakoribbá váló állami beavatkozások is hozzájárultak.¹⁰ Budapesten 1928-ban még 282 pénzüintézet működött, ami egyharmaddal volt több az 1913. évi 212-nél, amelyek akkor még egy 20 millió lélekszámú, prosperáló gazdaságú ország pénzüpiacát képezték. 1934-re a válság által is újabb lendületet nyert koncentrációs folyamatok (illetve csődök) révén számuk 105-re apadt.

Magyarországon 1934-ben 464 bank működött, 55%-uk a városokban, a többiek pedig a községi jogállású településeken. Ugyanakkor a koncentráció növekedése még szembetűnőbb volt a bankok esetében. Országosan mintegy 40%-os volt a csökkenés 1926 és 1934 között (508-ról 306-ra). A bankok száma legnagyobb mértékben (54%-kal) a fővárosban csökkent, ahol legerősebb volt a koncentráció. A vidéki városokban a bankok száma 25%-kal esett vissza, de azon belül a törvényhatósági

¹⁰ Az 1930-as években azonban – a válság által indokoltnál nagyobb mértékű – állami befolyás a bankfelügyeleti rendszer erősítése révén egyre több felügyeleti jogosítvánnyal rendelkezett, s egyre nagyobb ellenőrzést szerzett, továbbá felgyorsította a kényszerfúziókat a függetlenségükhöz hagyományosan ragaszkodó vidéki pénzüintézetek esetében.

jogú nagyvárosokban 36,7%-kal. Míg Budapesten 1934-ben 93 bank működött, addig Debrecenben 9, Miskolcon, Szegeden és Pécsen egyaránt 7. A koncentráció mértéke a 6 legnagyobb bank¹¹ esetében 1927-ben sem haladta meg a 13 legnagyobb magyar pénzügyintézet mérlegfőösszegének 61,5%-át, tehát nem alakult ki 80% feletti kvázi monopólium, mint amelyet Ausztriában a Creditanstalt képviselt. Az 1930-as években a fővárosban lassult a koncentráció, csak néhány pénzügyintézet egyesült. *A nyugat-európai példákhoz képest a hazai bankkoncentráció viszonylagos lassúsága és a hitelintézetek relatíve nagy száma azonban továbbra is a magyar bankrendszer sajátossága maradt* (Tomka 1996: 66.).

Az önálló pénzügyintézetek számának fokozatos csökkenésében azonban leginkább a megváltozott makrogazdasági viszonyok (inflációs konjunktúra vége, válság, természetesen koncentráció) közepette egyre inkább a *fővárosközpontú, nemzeti piacra orientált és országos fiókhálózatú bankrendszer kialakulása játszott szerepet, amely fokozatosan átvette a helyi pénzügyi piacokhoz kötődő, helyi-regionális és jellemzően egyfiókos bankrendszer helyét.*

A *banki eszközállomány területi megoszlása* a hálózaténál is jóval nagyobb koncentrátságot mutatott. Míg a banki eszközök 76%-a Budapestre, addig közel 18%-a a vidéki városokra jutott. A banki vagyonok (eszközök) 93,7%-a így a városokban koncentráldott, a hitelintézeti hálózat 45%-át kitevő községi bankokra és takarékpénztárakra a banki eszközök mindössze 6,3%-a jutott (6. ábra).

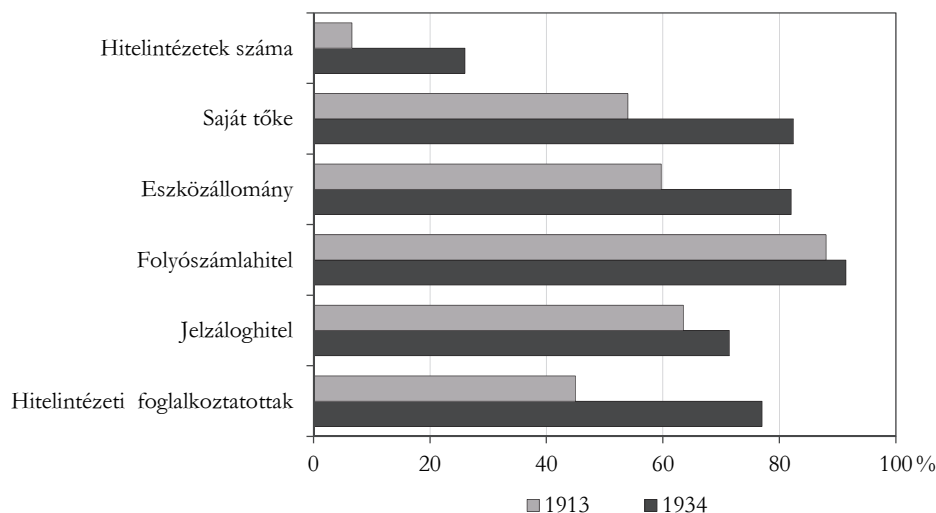
A bankpiaci koncentráció és a szervezeti centralizáció folyamata tükröződött a *hitelintézeti szektorban foglalkoztatottak* létszámcsökkenésében és területi arányváltozásában is. A pénzügyintézeti szektorban foglalkoztatottak számát 1910. évi 19 400 főről (akiknek közel 50%-a Budapesten koncentráldott) 1925-ig 13 383-ra csökkent, és 70%-ukat a fővárosban foglalkoztatták. A legnagyobb létszámcsökkenés a banki és takarékpénztári szegmenst, illetve a gyorsabban konszolidálódó vidéki nagyvárosokat és Budapestet jellemezte.¹² A bankkoncentrációt a *városi banki alkalmazottak számának* 1925 és 1934 közötti csökkenése is jelzi (10 044-ről 7611 alkalmazottra). Ugyanakkor a banki alkalmazottak 67%-a (az összes hitelintézet tekintetében 56,5%-a) a fővárosban dolgozott, ami a fővárosi bankcsoportok és intézeteik vezető szerepét mutatta a csökkenő számú egyfiókos, illetve bankfiókokat tömörítő vidéki városokkal szemben (6. ábra). A teljes hitelintézeti szektorban 1934-ben 13 309 főt alkalmaztak, 72,2%-ukat városi pénzügyintézeteknél (56,5%-ukat a fővárosban, 15,7%-ukat pedig a vidéki városokban). A banki és takarékpénztári szektorban ennél magasabb, 87% volt a városi alkalmazottak aránya.

¹¹ Magyar Általános Hitelbank, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Pesti Hazai Első Takarékpénztár, Angol-magyar Bank, Magyar-olasz Bank, Magyar Országos Központi Takarékpénztár.

¹² Magyar Statisztikai Évkönyvek vonatkozó kötetei. Budapest esetében 25,7%-os, a törvényhatósági jogú városok esetében 27,4%-os volt a létszámcsökkenés, míg a megyei városokban csak 13%-os csökkenést regisztráltak 1925 és 1934 között.

6. ábra

**Budapest részesedésének 1913 és 1934 közötti változása
néhány hitelintézeti üzletágban**
Changes in Budapest's share in some credit institution business lines
between 1913 and 1934

Forrás: saját számítás Vargha (1913) és Szőnyi (1937) alapján.

A pénzügyi koncentráció erősödése önmagában még nem jelentette a vidéki pénzügyi élet hanyatlását, ugyanis a fővárosi nagybankok fiókhálózatuk jelentős bővítésével a szolgáltatásaikat részben vidéki fiókjaikon keresztül végezték, továbbá a vidéki bankok egyharmadának a teljes önállósága megmaradt ezekben az években is.¹³ A vizsgált időszakban a bankfejlődést a közepes nagyságú pénzügyintézetek erősödése jellemezte. *A vidéki pénzügyi piacok önállósága azonban jelentősen csökkent*, egyes üzletágaknak 85–90%-a a partnerbanki kapcsolatok vagy a fiókosítás révén közvetlenül vagy közvetve a működési körüket térben is kiterjesztő budapesti nagybankok irányítása alá került. Mindez akkor történt, amikor a hitelszféra dinamizmusa és expanziója a megváltozott világgazdasági környezetben amúgy is lassult a 20. század elejéhez képest.

¹³ A 6 legnagyobb fővárosi bank mérlegfőösszegében 1913 (62,6%) és 1927 (61,5%) között még némileg csökkent is a koncentráció.

„Elveszett lendület” – a vidéki bankközpontok visszaszorulása

Az egyfiókos bankrendszer helyébe pedig a fővárosi székhelyű országos fiókhálózat-
tal rendelkező bankok (branch banking) nemzeti bankpiaci integrációja lépett.
A bankpiaci koncentrációban azonban nem elsősorban Trianon, hanem a megválto-
zott, a nemzetközi trendeket követő gazdasági viszonyok (természetes koncentráció,
az inflációs konjunktúra vége, a válságot követő kényszerfúziók, bankszabályozás)
játszottak szerepet. Ebben az időszakban – mindenekelőtt a nagy gazdasági világvál-
ságot követően – a vidéki bankok egyre nagyobb hányada vált a nagybankok affiliált
intézetévé, illetve beolvadva azok fiókjává. A fővárosi pénzügyintézetek kiterjedt vidéki
fiókhálózat kiépítésével háttérbe szorították az egyre szűkebb mozgástérrel rendel-
kező helyi-regionális bankközpontokat. Budapest koncentrált a banki eszközállo-
mány 76, míg a vidéki városok közel 18%-át 1925-ben, de 1934-re a fővárosi arány
87%-ra nőtt (Gál 2008b).

A bankoknak és takarékpénztáraknak csak mintegy 53%-a működött a városok-
ban 1934-ben. Budapest részesedése az országos hálózathoz 22, a városi hálózathoz
41,6% volt (Berényi 1934). A koncentráció mértékét azonban jelzi a városoknak – a
századelőhöz és a hálózati részesedésükhöz képest – 93,7%-os részaránya az 1934.
évi vagyonmérlegekből, s ezen belül is kimagasló Budapest 75,8 és a speciális hatás-
körű intézetekkel együtt már 82%-os részesedése (Szőnyi 1937: 30–31.).

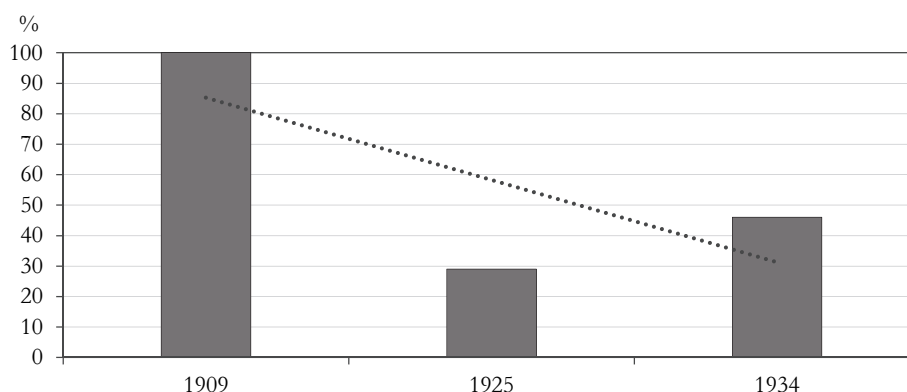
A vidéki pénzügyintézetek tőkeerejüknek, kibehelyezhető hiteleiknek nagyobb hányadát elvesztették a háború alatt és az azt követő inflációs időszakban. Mivel a bankok sajáttőke-állománya jelentősen megcsappant, így azok alapvető hitelezői funkciójuknak sem tudtak ma-
radéktalanul eleget tenni, nemzetközi bankközi piaci hitelfelvétel, illetve tőkeemelé-
ssel végrehajtott pótlólagos forrásbevonás nélkül. A pénzügyintézeti szektor nagyobb
veszteségeket szenvedett el, mint az iparvállalatok. *A pénzügyintézetek vagyonszűkülése sokkal
hátrányosabban érintette a vidéki városok bankjait, amelyek sajáttőke-veszteségei nagyobbak
voltak a fővárosiaknál.* A gyengébb tőkeerejű vidéki pénzügyintézetek sajáttőke-
veszteségeit csak fúziók, felszámolások révén lehetett kezelni, amelyek tovább erősít-
ették a koncentrációs folyamatokat. Az óriási vagyonszűkülések okait kereshet-
jük az állami hadikölcsön jegyzésében való szerepvállalásban, a nem megfelelő és
kockázatos hitelkihelyezésekben, a magas inflációban, a békeszerződés súlyos gazda-
sági rendelkezéseiben, illetve abban, hogy a területelcsatolás következtében sok hazai
pénzügyintézet vesztette el fiókjait és partnerintézeteit. A pénzügyintézetek alaptőkéjének,
vagyonának és forgalmának jelentős csökkenése nemcsak a világháborút megelőző
„boldog békeidők” értékeihez képest volt feltűnő, de a pénzügyintézeti vagyonok nagy-
sága több város esetében még az 1883. évi szintet sem érte el (Szádeczky-Kardoss
1928: 87–88., 100.).¹⁴

¹⁴ A Pénzügyintézeti Központ kötelékébe tartozó pénzügyintézetek száma 1925-ben az 1913. évi 22,6, összes tőkéje pedig a 14,9%-át tette ki.

A sikeresebb pénzintézetek példája mutatta, hogy az iparvállalati és az ingatlanbefektetések bizonyultak értékállóknak a háborús és inflációs időszakban. *A bankrendszerért ért veszteségek mértékét jelzi, hogy a pénzintézetek adózás utáni nyeresége és alaptőkéje még 1938-ban sem közelítette meg a 25 évvel korábbi szintet* (Tomka 1996). Az 1909-es bázis-évhez képest a városi bankok és takarékpénztárak részvénytőkéje 1925-ben 29%-ra esett vissza, de 1934-re is csak a bázis 45,9%-át érte el (7. ábra), a takarékbetéteké pedig 1925-ben a bázisévi 17,8, 1930-ban 62,4 és 1934-ben 48,5%-a volt. A jelzáloghitelek esetében a területvesztés és az infláció jelentős mértékben elértéktelentette az állományt, ami a bázisévnek 1925-ben mindössze 0,5 és 1930-ban is csak 26,7%-a volt (Szőnyi 1937) (3. táblázat).

7. ábra

A vidéki pénzintézetek alaptőkéje az 1909. évi százalékában
Share of registered capital of rural financial institutions as a percentage of 1909

Forrás: saját számítás Szőnyi (1937) alapján.

3. táblázat

Néhány pénzintézet saját tőkéje
Equity capital of some financial institutions

Pénzintézet	(ezer korona)	
	1913	1925
Budapest		
Pesti Magyar Kereskedelmi Bank	165 898	43 158
Magyar Általános Hitelbank	137 800	53 346
Angol–Magyar Bank	105 044	9 927
Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület	68 072	16 401
Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank	62 339	12 085
Hazai Bank	53 750	9 840
Magyar Országos Központi Takarékpénztár	37 659	11 221
Belvárosi Takarékpénztár	20 575	3 453

(A táblázat a következő oldalon folytatódik.)

(Folytatás.)

Pénzintézet	1913	1925
Vidék		
Pécsi Takarékpénztár	3 929	1 726
Általános Forgalmi Bank, Debrecen	3 200	1 489
Szeged-Csongrádi Takarékpénztár	5 840	1 382
Szombathelyi Takarékpénztár	2 285	943
Békéscsabai Takarékpénztár Egyesület	2 650	906
Győrvárosi és Megyei takarékpénztár	1 924	870
Győri Első Takarékpénztár	3 061	863
Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület	2 802	807
Esztergomi Takarékpénztár	2 797	694
Gyöngyösi Bank	989	691

Forrás: Szádeczky-Kardoss (1928: 88.)

Budapest mint bankközpont pozíciójának egyértelmű erősödését mutatja a saját tőke fővárosi arányának az 1915. évi 56-ról több mint 76%-ra (1925) emelkedése, ami egyértelműen a nemzeti bankpiac területének csökkenéséből, illetve ezen túlmenően a fővárosi bankok növekvő expanziójából fakadt (Szőnyi 1937). Az inflációs időszakot jellemző expanzió során a pénzintézetek lehetőséget kaptak saját-, illetve ezzel párhuzamosan idegentőke-állományuk bővítésére. A legdinamikusabb növekedés a közepes nagyságú intézeteket jellemezte. Az előbbi eszközök a részvénykibocsátással finanszírozott alaptőke-emelés szolgált. A pénzintézetek nemcsak a magas hitelkamatokkal megtámogatott hitelezésben, de egyéb területeken is aktívnak mutatkoztak: részt vettek a külföldi hitelekkel finanszírozott városi kölcsönök közvetítésében, majd a stabilizációt követően ismét megelégnültek az iparvállalati kapcsolataik. A modernebb üzletágakban (folyószámla), illetve a jelzálog-hitelezésben a fővárosi bankok szerepe volt meghatározó, míg a váltóüzletágban a vidéki pénzintézeteké.

A különböző banki üzletágak – részvénytársasági pénzintézetekre, bankokra és takarékpénztárakra számított – területi eloszlását vizsgálva bemutathatjuk a helyi bankrendszer erősödő nemzeti integrálódásának és a bankpiac centralizációjának folyamatát, valamint a pénzpiac jelentős területi különbségeit (4. táblázat). Amíg 1909-ben *részvénytőkének* csak 54,2%-a koncentrált a fővárosban (de a mai országárszre számítva 75%-a), addig 1934-ben 82,4%-a. A teljes városállomány részesedése 92,3%-os volt, így 1934-ben csupán a fennmaradó rész jutott a községi székhelyű bankokra és takarékpénztárakra. A fővárosi bankok egyesített részvénytőkéje 1934-ben 262,2 millió pengőt tett ki, ami csak mintegy fele volt az 1909. évinek. A vidéki városoké mindössze 56,6 millió pengő, azaz a fővárosi állomány egyötöde. Az összes fővárosi székhelyű hitelintézet sajáttőke-állományát vizsgálva Budapest intézetei 425 millió pengőt koncentráltak, s részesedésük 79,3%-os volt az országból. 1925 és 1934 között városhálózaton belüli sajáttőke-részesedését a főváros 81,9-ről 86,8%-ra növelte, miközben a vidéki városoké 18,1-ről 13,2%-ra csökkent. A főváros és a vidéki városok közötti nagyságrendi különbségeket mutatja, hogy egyetlen

vidéki város esetében sem haladta meg a bankok és takarékpénztárak részvénytőkéjének összege az 5 millió pengőt (Szőnyi 1937) (4. táblázat).

A *bankok részvénytőkéje* alapján a vidéki városok 1934. évi sorrendje: Debrecen, Szombathely, Szeged, Pécs és Miskolc. A legerősebb tőkeháttérrel Debrecen, Szombathely, Szeged, illetve Pécs pénzügyi rendelkeztek. Debrecen esetében közel kétharmados visszaesés, míg Szombathely és Pécs esetében jelentős előretörés volt. E két utóbbi város részben az elcsatolt vagy a hanyatló bankközpontok szerepkörét vette át a nyugati régióban. Az országos rangsor élén álló Debrecen az abszolút volumeneket (a bankok összesített mérlegfőösszegét) tekintve is a vidéki Magyarország legnagyobb pénzügyi centruma volt, ugyanakkor az egy főre jutó részvénytőke nagyságában Pécs már megelőzte Debrecenét. Szeged a legnépesebb vidéki városként csak a 3. volt a fajlagos részvénytőke tekintetében, míg Szombathely 35 ezer lakosával a 2., ugyanakkor meglepő, hogy az 1918 előtt ipari, kereskedelmi és pénzügyi központként egyaránt prosperáló Miskolcon – a világháborút követő vagyonszétválást követően – nem működtek igazán tőkeerős bankok. A Dunántúlon korábban Pécs vetélytársának számító Győr csak a 16., Székesfehérvár pedig csak a 19. helyen állt, akiket Kaposvár is megelőzött, a maga 7. helyével. A két, korábban jelentős regionális bankcentrum (Győr, Miskolc) visszaesésével párhuzamosan új tőkeerősebb pénzügyi központokkal rendelkező – korábban II. rendű – központok (Szolnok, Kaposvár, Gyöngyös) emelkedtek ki a két világháború közötti korszakban (Szőnyi 1937).

A *takarékbetét-üzletág forgalmából* mintegy 95%-ban a részvénytársasági bankok és takarékpénztárak részesedtek. Budapest az 1909-ben mért 33,4%-os részaránya (a trianoni területre számolva 55%) 1934-ig 78%-ra nőtt, s ezzel párhuzamosan a vidéki városok részaránya 1909 és 1934 között 30-ról (a trianoni területre számolva 46-ról) 11%-ra esett vissza. A községi pénzügyi intézetek 12%-át koncentrálták a betétállományban. A hagyományosan a vidéki pénzügyi intézetek bázisának számító takarékbetét-üzletág esetében jelentős a visszaesés a vidéki városokban az infláció és a gazdasági világválság éveiben (1913-ban az elhelyezett banki takarékbetéteknek csak 22,5%-a jutott a fővárosra, míg 1934-ben már 72,1%-a). A városhálózaton belül a betétállományból a vidéki városok 58%-kal (trianoni Magyarországra számolva 35,2%-kal), és 1925-ben is még 37,7 %-kal részesedtek, ami 1934-ra 23%-ra csökkent. Ezzel egy időben Budapest részesedése a városhálózaton belül 1909 és 1934 között 42-ről 77%-ra nőtt. Ennek következtében csak a banki és takarékpénztári ágazatban 1934-ben már a fővárosi bankok tartották kezükben az üzletág városokra jutó részének 78%-át, a törvényhatósági városokra 9,1, a megyei városokra pedig 13% jutott. A gazdasági világválság hatására jelentkező betételvonás, illetve a megtakarítási hajlandóság csökkenése nagyobb mértékben sújtotta a vidéki városokat, s amíg az állomány csökkenése a fővárosban 15, addig a törvényhatósági városokban közel 42%-ra tehető, aminek következtében közel 10%-kal nőtt a főváros részesedése az 1920-as évek végéhez képest is. Mindez a vidéki pénzügyi intézetek esetében az önállóság elvesztésével, a fővárosi bankcsoportokba integrálódással, illetve a vidéki pozícióvesztéssel is magyarázható. A bankokban és takarékpénztárakban elhelyezett taka-

rékbetét-állomány szerint Pécs¹⁵ (Gál 2002: 38.) állt az első helyen (13 millió pengő), majd Szombathely (12,3 millió), Szeged (11,2 millió), Debrecen (8,7 millió) követte (Budapesten 545 millió pengő volt a betétállomány nagysága) (Szőnyi 1937: 44–45.). A lakosság számához viszonyítva általában az „iparforgalmi” foglalkozások szerint meghatározó jelentőségű városokban volt a legnagyobb a takarékbetét-állomány, illetve annak egy főre vetített átlaga is.¹⁶

Az egyik legmodernebb kereskedelmi banki üzletágnak számító *folyószámlabetétek (-tartozások)* esetében volt a legerősebb a főváros vezető szerepe (91,4%), esetükben a folyószámlák a mérlegük mintegy 50–60%-át tették ki. Vidéken a takarékbetét-állomány még ebben az időszakban is meghaladta a folyószámlabetétek nagyságát. A fővároson kívül Pécs bankjai rendelkeztek a legnagyobb folyószámlabetétekkel, mintegy kétszer annyival, mint a rangsorban utána következő Szolnok pénzügyintézetei. Debrecen csak az 5. helyen állt ebben a rangsorban, míg Szombathely a 9., Győr a 10., illetve Miskolc a 11. helyre szorult vissza. A takarékbetétek értékállóságának csökkenésével párhuzamosan a reálértéküket nagyobb mértékben őrző folyószámlabetétek váltak a legfontosabb mérlegétellé az inflációs korszakban (Tomka 1996). A folyószámla-üzletág meghatározó jelenléte Pécs esetében a fejlett hiteléhez kapcsolódó élénk ipari és kereskedelmi tevékenységet, illetve vagyonos polgárságot feltételezett, amely a bankszektor részéről kiegyensúlyozott vállalkozói számlakezelést igényelt. A takaré- és folyószámlaüzlet volumene alapján Pécs volt ebben az időszakban *a legnagyobb idegen tőkével rendelkező vidéki városunk* (Gál 2002: 41.).

A *jelzálogüzletágban* a fővárosi bankkoncentráció növekedése még jelentősebb: Budapest részesedése 1909 és 1934 között 54,2-ről (a trianoni területen 74,9%) 95,5%-ra nőtt az országon belül. A városhálózaton belül 1925 és 1934 között a főváros koncentrációja 91,6-ről 93,5%-ra emelkedett, míg a vidéki városoké 8,4-ről 6,5%-ra csökkent. Ebből az következett, hogy a jelzálogüzletágból lényegében kivonult a vidéki, kevésbé tőkeerős pénzügyintézetek többsége, így az a budapesti bankok monopol üzletágává vált. A tőkeerőben meggyengült vidéki pénzügyintézetek leginkább váltóhitelkezésben használhatták ki a rövid lejáratú hitelkonstrukciók iránt az inflációs időszakban megnövekedett igényt. A városhálózaton belül 1909 és 1930 között – rendhagyó módon – a vidéki városok 28,8-ről 40%-ra növelték részarányukat. Meg kell azonban jegyezni, hogy a világválság miatt arányuk a bankok és takarékpénztárak szegmensében 4 év alatt 27,7%-ra esett vissza (Szőnyi 1937: 52.).

¹⁵ Az 1924-ben megalakult MNB első hitelinformációs jelentésében a *Pécsi Takarékpénztár* mint az ország legtőkeerősebb vidéki takarékpénztára szerepelt. Az 1925. évi mérlegadatokat az 1913-as bázisév adataival (4 millió korona) összevetve a *Pécsi Takarékpénztár* 1,7 millió koronás saját tőkéjét tekintve a legerősebb vidéki pénzügyintézet volt, s pozícióját saját tőkéje 57,6%-ának elvesztése ellenére is sikerült megtartania. Az inflációs időszakot jellemző pénzügyintézeti expanzió, a saját és idegen tőkék nominális gyarapításának legfőbb eszközéül az alaptőke-emelés és a részvénytársasági érdekeltségek számának növelése szolgált. A többi várossal történő összehasonlításban azonban Pécs *pénzügyintézeteinek pozíciója jelentősen megerősödött a világháború előtti időszakhoz képest*. Ez a kedvező pozíció részben abból is fakadt, hogy a hosszúra nyúló szerb megszállás ellenére is Dél-Baranya elvesztése csak kisebb területi és kapcsolattársasági veszteségeket jelentett a pécsi bankok számára.

¹⁶ Az egy főre jutó betétállomány nagysága (pengőben): Budapest 542, Szombathely 346, Esztergom 274, Baja 234 (Szőnyi [1937: 44–46.]).

4. táblázat

A bankok és takarékpénztárak üzletági mutatóinak városi rangsora 1934-ben
Urban ranking according to bank and savings bank business line indicators, 1934

Sorszám	Részvénytőke-állomány		Takarékberét-állomány		Folyószámlabetétek		Váltóállomány		Banki jövedelmek	
	város	millió pengő	város	millió pengő	város	millió pengő	város	millió pengő	város	millió pengő
1.	Budapest	262,3	Budapest	545,2	Budapest	854,1	Budapest	1100,0	Budapest	153,0
2.	Debrecen	4,9	Pécs	13,0	Pécs	11,8	Pécs	39,4	Pécs	3,86
3.	Szombathely	4,3	Szombathely	12,3	Szolnok	6,8	Debrecen	39,0	Debrecen	3,29
4.	Szeged	3,1	Szeged	11,2	Békéscsaba	6,4	Szombathely	28,3	Szombathely	2,55
5.	Pécs	2,8	Debrecen	8,6	Szeged	5,6	Szolnok	27,9	Szeged	2,20
6.	Miskolc	2,6	Miskolc	7,0	Debrecen	5,5	Szeged	26,5	Szolnok	2,11
7.	Szolnok	2,6	Baja	6,5	Nyíregyháza	4,9	Nyíregyháza	26,4	Nyíregyháza	2,06
8.	Kaposvár	2,5	Szolnok	6,3	Kaposvár	4,6	Békéscsaba	24,8	Békéscsaba	2,03
9.	Békéscsaba	2,4	Nyíregyháza	6,1	Gyöngyös	4,1	Miskolc	20,4	Baja	1,95
10.	Kecskemét	2,2	Székesfehérvár	5,2	Szombathely	4,0	Baja	18,6	Miskolc	1,76
11.	Gyöngyös	2,0	Kaposvár	4,9	Győr	3,3	Kaposvár	17,5	Kaposvár	1,46
12.	Nagykanizsa	1,8	Békéscsaba	4,8	Miskolc	3,3	Kecskemét	17,4	Kecskemét	1,41
13.	Nyíregyháza	1,7	Esztergom	4,7	Nagykanizsa	2,7	Győr	14,5	Nagykanizsa	1,22
14.	Baja	1,6	Eger	4,2	Kecskemét	2,4	Nagykanizsa	14,2	Győr	1,20
15.	Esztergom	1,5	Győr	4,2	Székesfehérvár	2,4	Székesfehérvár	12,7	Esztergom	1,09
16.	Hódmezővásárhely	1,3	Nagykanizsa	3,9	Baja	2,0	Esztergom	12,0	Székesfehérvár	1,01
17.	Győr	1,2	Kecskemét	3,8	Eger	2,0				

Forrás: saját szerkesztés Szóónyi (1937) alapján.

A *váltóállomány* – mint a legelterjedtebb tradicionális, rövid lejáratú kereskedelmi hitelforma és legnagyobb arányú aktív mérlegtétel – a két világháború közötti időszakban is megőrizte viszonylag jelentős szerepét az ipari-kereskedelmi profilú vidéki városok hiteléletében. A fővárosi bankok részesedése mintegy kétharmados, a vidéki városoké közel egyharmados volt (Budapest 1913. évi 35%-os részesedése a területvesztéssel 1921-re 60%-ra nőtt). Budapest részaránya az országos váltóállományból 1934-ben 64,4, a vidéki városoké 23% volt. Megfigyelhető, hogy a főváros részesedése a városi váltóállományból 1925 és 1934 között tovább nőtt (63,7-ről 69%-ra), párhuzamosan a vidéki városok arányának 36,3-ről 31%-ra csökkenésével. Az összes hitelintézettel számolva Budapest aránya a városokon belül a nevezett időszakban 68,2-ről 73,7%-ra nőtt, míg a vidéki városoké 31,8-ről 26,3-ra csökkent (Szőnyi 1937: 53–55.). A váltóállomány az 1920-as évek végétől gyors ütemben nőtt, s a válság időszakában is csak kisebb mértékben csökkent. Bár a gazdasági világválság idején a takaré- és folyószámlabetétek mellett a váltókölcsönök is jelentős mértékben csökkentek a vidéki városokban, nagyrészt a fővárosi bankok által korábban biztosított viszontleszámítolási hitel híján. A válság ezért is hatott nagyobb mértékben a vidéki városok bankjaira. A fővárosi bankok vidéki affiliált intézeteik működését – különösen a vidéket erősebben sújtó válságperiódusban – jegybanki források igénybevételével és viszontleszámított váltókkal finanszírozták. Pécs város bankjai rendelkeztek a legtöbb, rövid lejáratra kihelyezhető hitel felett (39,5 millió pengő), majd Debrecen, s tőlük lemaradva Szombathely, Szolnok és Szeged bankjai következtek a sorban (Budapesten 1,1 milliárd pengő volt a váltóállomány). Miskolc e rangsorban is csak a 8., Győr a 12., Székesfehérvár pedig a 14. helyet foglalta el.

Az aktív üzletágak közül, a váltóhitelnél modernebb *folyószámlahitel* a vizsgált időszakban került előtérbe, a banki mérlegek vagyondalának második legjelentősebb tételeként. A főváros részesedése ebben az üzletágban is 90% körüli. A vidéki városok (sorrendben Szombathely, Debrecen, Pécs és Gyöngyös) is nagyságrendekkel elmaradtak a fővárosi bankok értékeitől, ugyanúgy, mint a 94,5%-os budapesti koncentrációt mutató *értékpapírtárca* esetében, amelyben vidéken egyedül Pécs állománya haladta meg az 1 millió pengőt (Szőnyi 1937). A *bankok jövedelmezőségi mutatói* tekintetében a szektor országos nyereségéből Budapest hitelintézetei 78, a vidéki városok pedig 13,5%-kal részesültek. Vidéken Pécs vezette a városok rangsorát 1934-ben, megelőzve Debrecent, Szombathelyt és Szegedet is (Szőnyi 1937: 59–60.).

A *mérlegfőösszegek területi elemzése* rámutat a bankszektorban a két világháború közötti időszakban a *helyi bankrendszerből (unit banking) a nemzeti piaci központú, országos fiókhálózat (branch banking)* rendszerbe történő átmenetre, illetve az ezzel járó koncentrációs folyamatokra.

A városokban koncentrálódott a pénzügyes eszközállományának 94, következésképpen a községekben mindössze a 6%-a. Még szembetűnőbb a városhálózaton belüli aránytalanság. Budapest 87,2, a vidéki városok pedig mindössze 12,8%-kal részesedtek az országos eszközállományból 1934-ben (1925-ben vidéki városok részará-

nya még 18,2, illetve a fővárosé 81,8% volt). Mindez egyértelműen mutatja a *vidéki városok pozícióvesztését és a magyarországi bankpiac területi átrendeződését. Megállapítható, hogy a válság folyamatai a bankpiaci koncentrációt felerősítették, s egyértelműen hozzájárultak a fővárosi bankszektor vezető szerepéhez, illetve a vidéki bankpiacok lassú hanyatlásához.*

A Trianon következtében megbomlott térszerkezeti egyensúly nemcsak egy sajátos belső centrum-periféria viszonyt alakított ki az országon belül, amely – Budapest arányának növelése mellett – napjainkig konzerválta bizonyos hátrányos helyzetű határ menti térségek periférikus jellegét, hanem megakasztotta a vidéki városfejlődés dinamikáját is. *A pénzügyi központoknak új területi hierarchikus rendje alakult ki, amely leginkább a vidéki városok pénzügyi funkcióvesztésének folyamatait tükrözte.* Az elcsatolással a keleti országrészben megszűnt a regionális centrumok folyamatos láncolata: a megmaradt központok (Szeged, Miskolc és Debrecen) is veszítettek jelentőségükből és csak részlegesen töltötték be korábbi regionális szerepkörüket. A Dunántúlon Pécs és Szombathely regionális pozíciójának jelentős erősödésével leginkább e két városra koncentráldtak a korábban jelentősebben szóródó regionális központi funkciók (3. ábra).

A banki és takarékpénztári eszközállományt tekintve a *legnagyobb vidéki pénzügyi központtá Debrecen vált*, amely már a történeti Magyarországon is a 4. legnagyobb bankközpontnak számított. Az összesített mérlegfőösszegek alapján 1934-ben Debrecen (65 millió pengő) ugyan megelőzte Pécsét (55 millió pengő), de utóbbi több mutató (folyószámlabetét, váltótárca, értékpapírtárca-alaptőke, hitelintézeti jövedelem) tekintetében is kiemelkedett, és bankrendszerének minőségi pozíciója is szembevető (Szőnyi 1937: 115.).¹⁷

A városok pénzügyi központi szerepkörét a vonzáskörzetük számára végzett szolgáltatások volumene alapján kiszámolt jelentőségtöbbletek, illetve a betét- és a vagyonmutatók, a banki foglalkoztatottak létszámának bevitelével elvégzett klaszteranalízis segítségével vizsgáltuk (7. ábra). Ennek alapján Pécs, Szombathely, Szolnok, Debrecen tekinthetők regionális központoknak. Közülük is Pécs és Szombathely regionális banki funkciói tűntek legerősebbnek, ami a pénzügyi intézeteik nagyobb vonzáskörzetével és kiterjedtebb fiók- és partnerbanki hálózatukkal magyarázható. Szolnok az Alföld magterületeinek bankközpontjává vált, ami nem kis részben a régió perifériáin működő pénzügyi központok elcsatolásának, illetve a megmaradó határszéli központok jelentőségvesztésének a következménye. Ez utóbbi jellemezte Debrecen, de különösen Szeged pénzügyi piacait is, amelyek a határokon átnyúló kapcsolataik meggyengülésével a fővárosi expanzió legfontosabb célterületei lettek. A korábban jelentéktelenebb középvárosok (Békéscsaba, Kaposvár) is bekerültek a II.

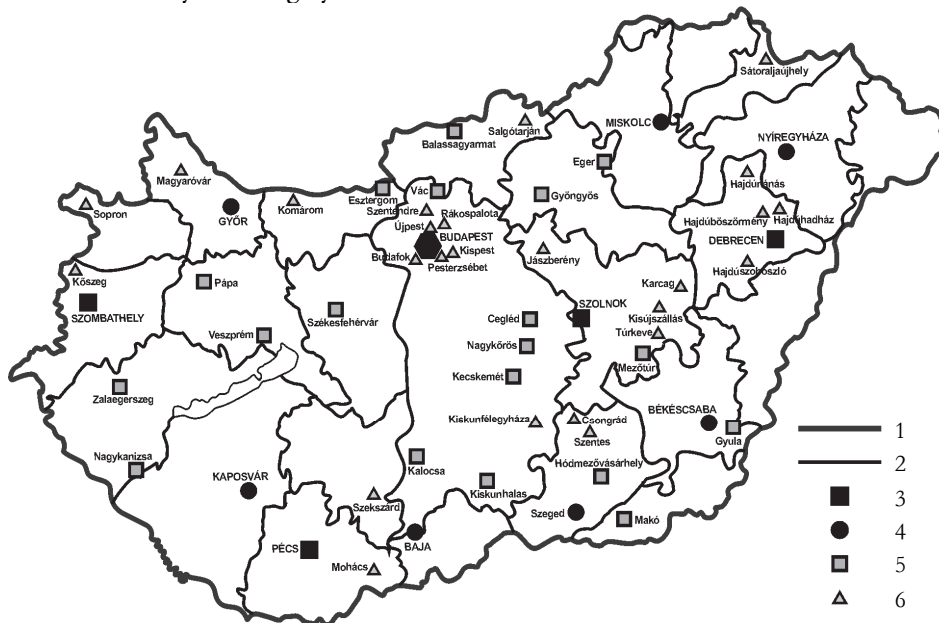
¹⁷ Békéscsaba és Szolnok 43,2, illetve 40,7 millió pengővel a 3–4. helyen állt a banki-takarékpénztári vagyon tekintetében. Az inflációs válságot sikeresen átvészelő Pécs és Szombathely az 1909. évi eszköz nagyság szerinti rangsorban elfoglalt 18., illetve 19. helyéről – nem kis meglepetésre – a vidéki városok élmezőnyében stabilizálta pozícióját. A korábban kisebb vagyonú alföldi középvárosok (Nyíregyháza, Békéscsaba, Szolnok, illetve a Dunántúlon Baja és Kaposvár) megelőzték a nagy vesztesnek számító Miskolcot és Győrt, akik nem tudták megőrizni korábbi előkelőbb helyzetüket.

rendű vidéki bankközpontok sorába (Szeged, Nyíregyháza, Baja), illetve néhány korábbi regionális központ vesztett jelentőségéből (Miskolc, Győr). A III. rendű központok sorában található a korábbi regionális központ, Székesfehérvárt, illetve a századfordulón is már lassabban fejlődő kis- és középvárosokat (például Nagykanizsa), valamint a szerényebb gazdasági háttérű megyeszékhelyeket (Esztergom, Veszprém, Eger, Gyula). A IV. rendű központok csoportjába a határváltozások egyértelmű kárvallottjai (Sopron, Sátoraljaújhely, Kőszeg, Magyaróvár) mellett leginkább az alföldi városok tartoztak.

8. ábra

Magyarország városhierarchiája a pénzügyi szerepkör alapján, 1930*

Urban hierarchy of Hungary based on financial functions of cities and towns, 1930

* Az eszköz- és a betétállomány nagysága, valamint a szektorban foglalkoztatottak száma alapján elvégzett klaszteranalízis szerint.

Megjegyzés: A jelmagyarzatban szereplő számok jelentése: 1 – Országhatár; 2 – Megyehatár; 3 – Regionális bankközpont; 4 – II. rendű bankközpont; 5 – III. rendű bankközpont; 6 – IV. rendű bankközpont.

Forrás: saját szerkesztés Gál (2008a) alapján.

A pénzügyi központok, illetve a városi székhelyű pénzügyi intézetek regionális eloszlását megfigyelve a két világháború közötti időszakban kialakult egy kelet–nyugati megosztottság, amelynek előzményei Trianon előtti. A Dunántúl a bankhálózat és a forgalmi mutatók tekintetében hátrányba került. Az 1934-ben működő 222 vidéki városi pénzügyi intézet 70%-a a keleti országrész városaiban koncentrálódott. Az északi régió részaránya 17,5, míg az Alföldé közel 53% volt. A keleti országrészek felülreprezentáltságát jelzi, hogy a jelzőlogkölcsonök közel kétharmada is a keleti régiókban koncentrálódott, s azon belül is több mint a fele az Alföldön. Már az 1909. évi pénz-

intézeti szempontú városhierarchia-vizsgálatokból is kitűnt, hogy az elmaradottnak semmiképpen sem tekinthető dunántúli régió nagyvárosainak fejlődési dinamikája a századfordulón kisebb volt, mint a korábban periférikusnak számító keleti-délkeleti országrészek regionális centrumainak és bankpiacainak. A Dunántúl nem tudott lépést tartani az ország középső és keleti régióinak fejlődési ütemével, s sok szempontból csak a századforduló után tudott magára találni. A háború és a békeszerződés következtében azonban ismét felértékelődött a dunántúli városok pénzügyi szerepköre, egyenes következményeként a legdinamikusabban fejlődő regionális bankközpontok országhatárokon kívülre kerülésének (Gál 2003: 239–240).¹⁸

Válság után: a magyar bankhálózat tovább erősödő szervezeti és területi koncentrációja

Az 1929–1933-as nagy gazdasági világválság következtében felgyorsult a magyar pénzügyi szektor strukturális átalakulása, amelynek hatása a bankhálózat tovább erősödő területi koncentrációjában is megmutatkozott. A két világháború közötti korszakban nemcsak Budapesten, de a nagyobb vidéki városainkban is szinte kizárólagossá váltak a részvénytársasági pénzügyintézetek, s ezek a bankok egyre tekintélyesebb partnerbanki hálózat kiépítésével tovább erősítették pozícióikat. Ezzel párhuzamosan az 1920-as években még működő magánbankok már folyamatos likviditási nehézségekkel küzdöttek. A gazdasági világválság több magánbankhoz csődjéhez vezetett. A magánbankházak hanyatlását végérvényesen a zsidótörvények pecsételték meg (Gál 2005).

A nagybankok ipari érdekeltségeik csökkentésével párhuzamosan növelték az „érdekeltségi körükbe” tartozó pénzügyintézetek számát, majd a válságot követően, a bankpiac egészét jellemző *fúziós-koncentrációs hullám haszonélvezői lettek*. Ez a vidéki városokat nagyobb mértékben érintette. A fővárosi bankok erőteljes expanziója néhány helyen jelentősebb eredményt ért el (Miskolc, Debrecen). Több, korábban patinás vidéki pénzügyintézetet a budapesti bankok affiliáltak, azaz tulajdonrészesedést szereztek bennük, illetve néhányuk fiókintézeté alakult.¹⁹ Máshol a helyi pénzügyintéze-

¹⁸ Ezek a pénzügyi földrajzi elemzések is hozzájárultak a „fejlett Dunántúl” és az „elmaradott Alföld” megítélés változásához. Összességében azonban az Alföld – mint nagyrégió – a századfordulón a gazdagabb régiók közé sorolható, s mint a történeti Magyarország központi területe, – ha civilizációs szinten nem is – gazdasági lehetőségeiben és jövedelmében a 20. század elejére lényegében utolérte a Dunántúlt. Ugyanakkor *nem volt egységes az alföldi városfejlődés* sem (a Nagyalföld is számos, eltérő fejlődésű mezoregiónra osztható), mint ahogy nem szabad a megszkott módon hivatkozni a dunántúli, felvidéki és erdélyi, tehát a nyugatias indíttatású városfejlődés, illetve az alföldi városfejlődés különbségeinek regionális meghatározottságára, hiszen az Alföldön belül sem volt egységes gyökerű és kifutású, amit az innovációs zóna városainak dinamikus fejlődése példáz.

¹⁹ A Pesti Magyar kereskedelmi Bank affiliált pénzügyintézeti hálózatába kapcsolta a legjelentősebb vidéki pénzügyintézetek egy csoportját, jelentős földrajzi sokféleséget alakítva ki az országon belül. A csoport tagjai voltak: a debreceni Alföldi Takarékpénztár, a Borsod-Miskolci Hitelbank, a pécsi Dél-magyarországi Kereskedelmi Bank, a Békés megyei Kereskedelmi Bank Békéscsabán, a Szolnoki Hitelbank, a Hódmezővásárhelyi Központi Takarékpénztár, Vas megyei Mezőgazdasági takarékpénztár. A MÁH csoportjába a Debreceni Általános Forgalmi Bank, a kaposvári Dunántúli Bank, a Komárom megyei Hitelbank és a szegedi Kereskedelmi és Hitelbank is beletartoztak.

tek jól megválasztott stratégiával (Pécs) meg tudták őrizni integritásukat. A tőkeerősebb helyi bankok irányító pozíciói megmaradtak a helyi bankpiacon, vezető szerepük a helyi konszolidációban nyilvánvaló volt. Ennek elengedhetetlen feltételét képezte a méretgazdaságos működés biztosítása, a tőkeerő növelése, amelynek fontos eszközei voltak a pénzügyi felvásárlások és a regionális pénzügyi piacokon megvalósított fúziók. Pécs lett a vidéki Magyarország egyik legerősebb pénzügyi intézménye, a Pécsi Takarékpénztár sikeresen megőrizte nemcsak saját maga, de a helyi pénzügyi piac önállóságát is (a városban csak a MÁH-nak volt fiókja, illetve a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak és a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak leányintézménye). A tőkeerősebb pécsi bankok irányító pozíciói megmaradtak, vezető szerepük a helyi piac koncentrációjában nyilvánvaló volt. A koncentrációs folyamat következtében Pécs regionális szintű pénzügyi funkciói – az egyre bővülő megyei és régió belüli banki kapcsolatok révén is – e korszakban megerősödtek.²⁰

Hasonló tendenciaként felgyorsult a *községek – mint pénzügyi telephelyek – pozícióvesztése* a két világháború közötti időszakban. A *hitelszövetkezeti szektor* súlypontja továbbra is a nem városi jogállású településekre koncentrált.²¹ Az 1934-ben működő 904 hitelszövetkezet 91%-a községekben működött, s taglétszámuk 82,5%-a is oda koncentrált, míg a bankok és takarékpénztárak számából a községek csak 48%-kal részesedtek.²² A községek részaránya tehát intézménytípusonként is változott. A községek a banki-takarékpénztári eszközállományból 6,3, a takarékpénztárak eszközállományából 18,1, illetve az Országos Központi Hitelintézet integrált hálózatába tartozó hitelszövetkezetek eszközállományából 60%-kal részesedtek. A mezőgazdaság, illetve a falusi ügyfélkör támogatása, illetve a nem tisztán profit-alapú működés növelte utóbbi pénzügyi intézmények társadalmi jelentőségét. Amíg a hitelszövetkezetek községi kötődései miatt a hitelintézetek számát tekintve a községek továbbra is felülreprezentáltak voltak összhálózati részesedésüket tekintve (számuk a bankokhoz képest csak kisebb mértékben csökkent a vizsgált időszakban), addig az előrehaladottabb konszolidációval megerősödő városi bankpiacok tőkeerejével a községek nem tudtak versenyezni (Szónyi 1937: 32., 72.).²³ Az eszközállományból a községek részesedése az 1909. évi 13,3%-ról (trianoni területen 7,1%-ról) 1934-re 6%-ra esett vissza. Részarányuk legmagasabb (12,6%-os) a váltóüzletágban volt. 1934-ben arányuk a részvénytőke esetében 8,6, a takarékbetét-üzletágban 9,4, míg a

²⁰ A Pécsi Takarékpénztár, a szomszédos vármegyékre kiterjedő affiliációs hálózatával, a Dél-Dunántúl *regionális szerepkörű bankjává*, „a vidéki bankélet pillérévé fejlődött”. A háborús időszak nehézségei, a koncentráltan jelentkező állami hiteligeny nyomán életbelépő hitelszigorítások, valamint a megszorítások nyomán fellépő tőkehiány és a gazdaságossági szempontok újabb egyesülési hullámot indítottak el a pénzügyi intézményi szférában. 1943-ban a Pécsi Takarékpénztár beolvastotta a Baranyai Agrárpari Rt.-t, de az érdekkörébe tartozó barcsi, szigetvári és mohácsi takarékpénztárak is egyesültek a többi helyi pénzügyi intézménnyel.

²¹ A 1909-ben a hitelintézetek 65%-a még a községekben működött, ez az arány 1925-re 55%-ra csökkent.

²² Az 1934-ben a községekben működő pénzügyi intézmények száma 1088 volt, ami 74%-át tette ki az ország összes pénzügyi intézményének.

²³ Amíg a hitelszövetkezetek száma 1925 és 1934 között (1145-ről 904-re) 21, addig a bankoké és takarékpénztáraké (911-ről 561-re) 39%-kal csökkent.

jelzálogkölcsonök, illetve a folyószámla-tartozások esetében mindössze 1,3, illetve 1,6% volt (Szőnyi 1937: 116–131.).

A gazdasági világválság hatására 1931 júliusában Magyarországon is elrendelt bankzárlat, majd a betétkifizetés limitálása a vidéki pénzüzeteket is érintette (Gál 2002, Siptár 1988: 62.).²⁴ A gazdasági világválság hatására a pénzpiaci tőkeképződés csaknem teljesen megállt, s a betétcsökkenés mértéke a vidéki pénzüzeteket a kisebb tőkeerő miatt általában súlyosabban érintette, mint a fővárosiakat. A kormányzat új gazdaságpolitikai irányelvei – a Pénzüzeti Központ²⁵ állásfoglalásain keresztül – a hitelélet gazdaságosabbá tételének érdekében előirányozták, hogy „a túl nagy számban lévő és nem eléggé tőkeerős pénzüzetek számát fúziók útján apassza (Siptár 1946: 79.).” Maga Imrédy Béla pénzügyminiszter 1933. novemberi beszédében is „az életképtelen vidéki pénzüzetek beolvasztása mellett” tört lándzsát. Maguk a gyengébb jövedelmezőségű pénzüzetek is tisztában voltak azzal, hogy lecsökkent jövedelmezőségük következtében részvényeseik érdekeinek megvédése csak a fúziók útján orvosolható (Siptár 1946).²⁶

Az 1930-as években azonban – a válság által indokoltnál nagyobb mértékű – állami befolyás a bankfelügyeleti rendszer erősítése révén egyre több felügyeleti jogosítvánnyal rendelkezett, s egyre nagyobb ellenőrzést szerzett a függetlenségükhöz hagyományosan ragaszkodó vidéki pénzüzetek felett is (Tomka 1996: 100.).²⁷ A vidéki városok – Trianon után megroppant – fejlődésének támogatása érdekében a helyi pénzüzetek a helyi gazdaság, illetve a városok fejlődését szolgálták. „Célkitűzés, a vidéki városok anyagi és értelmi szintjének növelése érdekében egy olyan városfejlesztő politikának megnyerni a kormányköröket, mely nem juttat mindent a fővárosnak, úgy reményünk lehet arra, hogy a vidéki városok, melyek békebeli [Trianon előtti – szerző.] erőkezleteikből még ma is a haladás gócpontjai, – az anyagi jólét központjaivá is váljanak. Ehhez azonban bizonyos gazdasági decentralizáció szükséges. A városok az összeomlás óta [1918 – szerző.] csak a súlyos kamatterhű Speyer kölcsönt kapták. Kívánatos volna, hogy a magángazdaság megsegítését célzó kormányakció a nagy vidéki városok érdekeit is szem előtt tartsa és kielégítse, hogy a közmunkák megosztásánál [beruházásoknál – szerző.], s a közintézmények elhelyezésénél a vidéki városok is

²⁴ A pénzüzetekre külön terhet róttak a kormányzat által bevezetett ún. „gazdaadós védelmi jogszabályok”, amelyek a gazdálkodók kamatterheinek csökkentését, illetve a kamatveszteség 1%-ának a pénzüzetekre történő áthárítását jelentették.

²⁵ A Pénzügyi Központ 1916. évi, illetve az MNB 1924. évi megalakulásával intézményesülő állami beavatkozás (szigorú monetáris szabályozás és felügyelet) a háború és békeszerződés hatásaival felerősödve jelentősen csökkentette a hazai pénzüzetek gazdasági szerepét és mozgásterét.

²⁶ A Pécsi Takarékpénztár igazgatósága 1934. április 30-án magába olvasztotta az 1910-ben éppen általa alapított Pécsi Kereskedelmi és Iparbankot, a bonyhádi, a sellyei és a szentlőrinci takarékpénztárakat, s a beolvadó intézetek korábbi székhelyén bankfiókokat nyitott. 1938-ban a sásdi és a vajszlói takarékpénztárak is alaptőke-emelés nélkül fuzionáltak a Pécsi Takarékpénztárral. A pécsi székhelyű Dunántúli Bankba még 1937-ben beolvadt – a válság óta veszteséges – Pécs-Baranyai Központi Takarékpénztár.

²⁷ A bankfelügyeleti hatáskör szigorításai: kötelező havi kimutatások a MNB és a Pénzüzeti Központ részére, a központ revíziós hatásköre, a betétkamatok plafonjának állami szabályozása, pénzüzeteknek a központ által kezdeményezett kényszerfelszámolása, a jegybank növekvő hatósági jogköre, a pénzüzeti igazgatók személyének a központ és az MNB általi jóváhagyási joga.

kielégüljenek. [...] s akkor az egymással jólétben versengő vidéki városok teljes mértékben fogják kivenni részüket az ország teljes gazdasági konszolidációjának nagy munkájából”(Gál 2002).²⁸

Összegzés

A két világháború közötti időszakban a magyarországi bankhálózat és a bankközpontok területi átrendeződésére ható tényezők áttekintéséből megállapítható, hogy a hazai bankrendszer területi fejlődését – a trianoni határváltozások közvetlen következményei mellett – a nemzetközi trendeket kisebb-nagyobb időbeli késéssel követő területi koncentráció és szervezeti centralizáció folyamatai határozták meg.

A területi koncentrációt rövid távon nagymértékben felgyorsította a trianoni határváltozás, aminek az egyik legszembetűnőbb következménye Budapest gazdasági szerepének aránytalan megnövekedése volt. Mindez egyértelműen mutatja, hogy az ígéretesen fejlődő vidéki pénzügyi központok elcsatolásával tovább erősödött a bankrendszer budapesti eszközkoncentrációja, míg a vidéki központok szerepe és száma csökkent. Ugyanakkor a megmaradt vidéki pénzügyi központok jelentőségét tovább csökkentették a bankrendszer természetes szervezeti és területi koncentrálódásának folyamatai, melyek következtében a vidéki pénzintézetek egyre nagyobb hányada olvadt be a legnagyobb fővárosi bankok fiókhálózatába, vagy vált a bankcsoportok érdekeltségi hálózatának részévé. Az egyfiókos bankrendszer helyébe a két világháború közötti Magyarországon az országos fiókhálózatú, a nemzeti bankpiacot integráló bankrendszer lépett. A bankrendszer szervezeti és területi koncentrálódását, illetve centralizációját a nagy gazdasági világválságot követően megerősödő állami beavatkozás tovább erősítette. A fővárosi nagybankok vidéki fiókhálózatuk kiépítésével háttérbe szorították az egyre szűkebb mozgástérrel rendelkező helyi-regionális bankközpontokat. Budapest vezető szerepének megerősödése, illetve a vidéki bankközpontok hanyatlása nemcsak a trianoni békeszerződéssel, hanem sokkal inkább a piaci koncentráció Trianon előtt kezdődő, – nemzetközi trendekbe illeszkedő – természetes koncentrálódási folyamatának tendenciáival magyarázható.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás a „Geopolitikai folyamatok és térképzetek Közép-Európában: Államok, határok, integráció és területi fejlődés” című, 134903. számú OTKA-projekt keretében, az NKFI Alap K_20 programjának támogatásával valósult meg.

²⁸ Interjú Visnya Ernővel: *Pécsi Napló* 1927. január 23.

IRODALOM

- BELUSZKY, P. (1990): A polgárosodásunk törékeny váza – Városhálózatunk a századfordulón (Városhierarchia – Vázlat, tényképekkel) *Tér és Társadalom* 4 (3–4): 13–56.
<https://doi.org/10.17649/TET.4.3-4.180>
- BELUSZKY, P. (1999): The Hungarian urban network at the end of the second millennium *Discussion Papers* 27., Centre for Regional Studies, Pécs.
- BEREND, T. I.–RÁNKI, GY. (1966): *Magyarország gazdasága az első világháború után, 1919–1929* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BEREND, T. I.–SZUHAY, M. (1978): *A tőkés gazdaság története Magyarországon, 1848–1944* Kosuth – KJK, Budapest.
- BEREZNAVAY, A. (2020): Trianon: self-defeating self-determination *Regional Statistics* 10 (1): 151–156. <https://doi.org/10.15196/RS100106>
- BUDAY, L. (1922): The organization of capital. In: *Dismembered Hungary* pp. 205–226., Richards, G., New York.
- BUDAY, L. (1923): *Magyarország küzdelmes évei – A megcsönkített Magyarország* Franklin Társulat, Budapest.
- DEMETER, G. (2020): Estimating regional inequalities in the Carpathian Basin – Historical origins and recent outcomes (1880–2010) *Regional Statistics* 10 (1): 23–59.
<https://doi.org/10.15196/RS100105>
- ELEKES, T.–SZILÁGYI, F. (2020): Administrative, spatial and demographic changes in Székelyland since the Treaty of Trianon to the present day *Regional Statistics* 10 (1): 120–132. <https://doi.org/10.15196/RS100107>
- GÁL, Z. (1997): A magyarországi városhálózat összehasonlító vizsgálata a banki betétforgalom alapján 1910-ben. In: SASFI, CS.–NÉMETH, ZS. (szerk.): *Kőfállal, sárpalánkekal... Városhálózatok tanulmányok* (Rendi társadalom – polgári társadalom 7.) pp. 50–68., Csokonai Kiadó, Debrecen.
- GÁL, Z. (1998): A Felvidék városainak pénzügyi funkciói a századfordulón. In: FRISNYÁK, S. (szerk.): *A Felvidék történelmi földrajza* pp. 455–474., MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete-Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszék, Nyíregyháza.
- GÁL, Z. (1999): A magyarországi városhálózat pénzügyi funkciói a századfordulón. In: PÜSKI, L.–TIMÁR, L.–VALUCH, T. (szerk.): *Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben I.* pp. 227–249., KLTE Történelmi Intézet, Új- és Legújabbkori Magyar Történelmi Tanszék, Debrecen.
- GÁL, Z. (2002): Pécsi bankok aranykora: Pécs bankrendszerének története a XIX. század végén és a XX. Század első felében. In: SZIRTES, G.–VARGHA, D. (szerk.): *Iparosok és bányászok a Mecsekalkján – gazdaságtörténelmi tanulmányok* (Pannónia Könyvek) pp. 7–60., Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- GÁL, Z. (2005a): A magánbankárok tündöklése és bukása: Pécsi magánbankárok története a kezdetektől 1945-ig. In: SZIRTES, G.–VARGHA, D. (szerk.): *Mozaikok Pécs-Baranya gazdaságtörténetéből* (Pannónia Könyvek) pp. 35–54., Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- Gál, Z. (2005b): The golden age of the local-regional banking?: the spatial structure of the Hungarian banking system at the turn of the 19/20th century *European Association for Banking and Financial History Bulletin* 2: 19–30.

- GÁL, Z. (2006): „Golden age of regional banking”: Financial functions of the Hungarian urban network in the early 20th century. In: GAL, Z. (ed.): *Discussion Paper Series* (Hungarian Academy of Sciences 49.) Centre for Regional Studies, Pécs.
- GÁL, Z. (2008a): Pénzügyi szolgáltatások, kereskedelem. In: BELUSZKY, P. (szerk.): *Magyarország történelmi földrajza II.* Studia Geographica, Területi és Települési Kutatások 27. pp. 17–51., Dialóg Campus Kiadó, Pécs.
- GÁL, Z. (2008b): „Aranykor után”: A magyarországi bankközpontok területi átrendeződése a két világháború közötti korszakban *Korall – Társadalomtörténelmi Folyóirat* 9 (31): 45–74.
- GÁL, Z. (2010): *The golden age of local banking – The Hungarian banking network in the early 20th century* Gondolat Kiadó, Budapest.
- GÁL, Z. (2018): A magyar bankrendszer modernizációja és az egységes nemzetgazdaság kialakítása a századfordulón. In: CSIBI, N.–SCHWARCZWÖLDER, Á. (szerk.): *Modernizáció és nemzetállam-építés: Hazza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon* pp. 181–211., Kronosz Kiadó, Pécs.
- GÁL, Z.–SCHMIDT, A. (2017): Geoeconomics in Central and Eastern Europe: Implications of FDI. In: MUNOZ, J. M. (szerk.): *Advances in Geoeconomics* pp. 76–93., Routledge Taylor & Francis Group, London, New York.
- GAUCSÍK, I. (2002a): A magyar és a német pénzügyi intézetek bankkegyesületének megalakulása Csehszlovákiában (1918–1920). *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 4 (1): 83–105.
- GAUCSÍK, I. (2002b): Gazdaság és hitelszervezet – a szlovákiai magyar bankhelyzet (1918–1923). 1. rész *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 4 (3): 73–96.
- GAUCSÍK, I. (2003): Gazdaság és hitelszervezet – a szlovákiai magyar bankhelyzet (1918–1923). 2. rész. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 5 (1): 65–78.
- GAUCSÍK, I. (2004): A nosztrifikáció és a pénzügyi kérdések rendezése a csehszlovák–magyar gazdasági tárgyalások tükrében (1920–1930). In: JOBBÁGY, I. (szerk.): *Válogatott tanulmányok Szlovákia gazdaságtörténetéhez* pp. 41–70., Pont Kutatóintézet, Komárom.
- GERSCHEKRON, A. (1984): *Gazdasági elmaradottság – történelmi távlatból* Gondolat Kiadó, Budapest.
- GOOD, D. (1973): Backwardness and the role of banking in nineteenth-century European industrialization *Journal of Economic History* 33 (4): 845–850.
<https://doi.org/10.1017/S0022050700079237>
- GOOD, D. (1979): Economic growth and economic policy in a multi-national setting: The Habsburg Monarchy, 1841–1865 *The Journal of Economic History* 38 (1): 282–283.
<https://doi.org/10.1017/S0022050700112227>
- GOOD, D. (1984): *The economic rise of the Habsburg Empire, 1750–1914* University of California, Berkeley and Los Angeles.
- GORZELAK, G. (2018): The path towards the Center of Europe. In: ROMANOWSKI, A.–PŁAŻEWSKA, M. (szerk.): *Poland 100 years* pp. 224–233., BOSZ, Olasznica.
- GULYÁS, L. (2015): A magyar revízió földrajzi érvrendszerének első nyilvános megjelenése: Apponyi Albert 1920. január 26-i beszéde *Történelmi Földrajzi Közlemények* 3 (1): 151–164.
- GYÁNI, G. (1997): Iparosodás és urbanizáció Magyarországon. In: SASFI, CS.–NÉMETH, ZS. (szerk.): *Kőfallal, sárpalánkkal... Város történelmi tanulmányok* (Rendi társadalom – polgári társadalom 7.) pp. 50–65., Csokonai Kiadó, Debrecen.
- HAJDÚ, Z. (2020): Structural and administrative implications of the Trianon Peace Treaty, 1920 *Regional Statistics* 10 (1): 3–22. <https://doi.org/10.15196/RS100103>

- HAJDÚ, Z.–RÁCZ, SZ. (2019): *A területi magyar közigazgatás modernizációs kibívásai és reformkísérletei az 1920 utáni korszakban* Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest.
- KÓKAI, S. (2020): How the Trianon Peace Treaty impeded social and spatial structure progress in the Bánság (1918–2010) *Regional Statistics* 10 (1): 133–155.
<https://doi.org/10.15196/RS100108>
- MADDISON, A. (2001): *The World economy: A millennial perspective*. Development centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development Development Centre Studies, OECD, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264189980-en>
- PÉNZES, J. (2020): The impact of the Trianon Peace Treaty on the border zones – an attempt to analyse the historic territorial development pattern and its changes in Hungary *Regional Statistics* 10 (1): 60–81. <https://doi.org/10.15196/RS100102>
- POZSONYI, P.–SZÓKÉNÉ BOROS, ZS. (2020): Nemzeti jövedelem, gazdasági növekedés *Statisztikai Szemle* 98 (6): 665–684. <https://doi.org/10.20311/stat2020.6.hu0665>
- RÁCZ, SZ. (2015): Erdély, Partium és Bánság városainak fejlődése és pénzügyi funkciói a dualizmusban. In: RICZ, A.–TAKÁCS, Z. (szerk.): *A régió TÍZpróbája* pp. 227–239., Regionális Tudományi Társaság, Szabadka.
- RADOS, K. B. (1932): Cseh-Szlovákia pénzügyi intézetei az 1913., 1920. és 1930. évben különös tekintettel a magyar kisebbségre *Magyar Statisztikai Szemle* 10 (8): 693–704.
- ROMSICS, I. (2001): *A trianoni békeszerződés* Osiris Kiadó, Budapest.
- SCHMIDT, A. (2020): The uncertain revival of Central Europe – Central European thought from a Hungarian perspective *Politics in Central Europe* 16 (S1): 1–22.
<https://doi.org/10.2478/pce-2020-0001>
- SIPTÁR, L. (1946): A Pécsi Takarékpénztár második ötven évének története 1895–1945 (kézirat) BML.K3593.
- SZÁDECZKY-KARDOSS, T. (1928): *A magyarországi pénzügyintézetek fejlődése* Közgazdasági Könyvtár, Budapest.
- SZÁVAI, F. (2004): *Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának következményei* Pro Pannonia Kiadó, Pécs.
- SZILÁGYI, F.–ELEKES, T. (2020): Changes in administration, spatial structure, and demography in the Partium region since the Treaty of Trianon *Regional Statistics* 10 (1): 101–119. <https://doi.org/10.15196/RS100104>
- SZÓNYI, GY. (1937): A magyar városok hitelintézetei *Statisztikai Közlemények* 68 (3): 1–146.
- TOMKA, B. (1996): *A magyarországi pénzügyintézetek rövid története (1836–1947)* Gondolat Kiadó, Budapest.
- TOMKA, B. (1999): *Érdek és érdektelenség – A bank-ipar viszony a századforduló Magyarországon 1892–1913* Debrecen University Press, Debrecen.
- TOMKA, B. (2018): Az első világháború és a trianoni béke gazdasági hatásai Magyarországon. In: BÓDY, ZS. (szerk.): *Háborúból békebe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kibívások, változások a háború és az összeomlás nyomán* pp. 47–79., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.
- TOMKA, B. (2020): The economic consequences of World War I and the Treaty of Trianon for Hungary *Regional Statistics* 10 (1): 82–100.
<https://doi.org/10.15196/RS100101>
- ZOVÁNYI, G. (1986): Structural change in a system of urban places: The 20th century evolution of Hungary's urban settlement network *Regional Studies* 20 (1): 47–71.
<https://doi.org/10.1080/09595238600185051>

FORRÁSOK

- VARGHA, GY. (szerk.) (1913): A Magyar Szent Korona országainak hitelintézetei az 1894–1909. években *Magyar Statisztikai Közlemények* 35. kötet, Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest.
- BERÉNYI, S. (szerk.) (1925–1938): Nagy Magyar Compass NMC, Budapest.
- KORMOS, GY. (szerk.) (1938–1939): *Magyar Pénzügyi Compass* NMC, Budapest.
- THIRRING, G. (1912): *A magyarországi városok statisztikája* 1. évfolyam (1–2. kötet, egybekötve) Budapest.

ADATBÁZISOK/HONLAPOK

- [1] <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2013?lang=en> (letöltve: 2020. szeptember 13.)